

Kralj, plemstvo i izgradnja države od 1650. do 1700.

Lazarević, Klara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:336683>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-09**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Klara Lazarević

**KRALJ, PLEMSTVO I IZGRADNJA
DRŽAVE OD 1650. DO 1700. GODINE**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA POVIJEST

KLARA LAZAREVIĆ

**KRALJ, PLEMSTVO I IZGRADNJA
DRŽAVE OD 1650. DO 1700. GODINE**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivana Jukić Vidas

Zagreb, 2024.

Kralj, plemstvo i izgradnja države od 1650. do 1700. godine
King, nobility, and state-building 1650-1700

Sažetak

Rad prikazuje izgradnju ranonovovjekovne apsolutističke države analizirajući odnos kralja i plemstva od 1650. do 1700. godine te preispitujući stereotipe koji su često povezani s apsolutističkim načinom vladanja. Apsolutizam u praksi, prikazan na primjerima Francuske i Habsburške Monarhije prikazuje da taj oblik vladavine ne treba definirati kao uspješan ili neuspješan pa na temelju toga izvlačiti zaključke o postojanju apsolutizma već kao kompleksni proces izgradnje autoriteta vladara koji je bio uspješan i neuspješan. Taj se proces na slične načine i uz slične prepreke manifestirao u svim europskim monarhijama, a bilo ga je nemoguće provesti bez suradnje s političkom elitom. Stalna državna vojska, osnivanje državne administracije i centralizacija moći na dvoru važni su aspekti izgradnje ranonovovjekovne države te nam zato najuvjerljivije prikazuju stvarnost apsolutističke vladavine. Studija slučaja Kraljevine Hrvatske ukazuje na visoku razinu utjecaja i samostalnosti hrvatskog plemstva u odnosu na kralja, iako i taj odnos prate određeni stereotipi najviše zbog nepovoljne političke situacije u Ugarskoj, malog teritorija Kraljevine Hrvatske te dugotrajnog ratovanja s Osmanskim Carstvom.

Ključne riječi: apsolutizam, izgradnja države, ranonovovjekovno plemstvo

Abstract

The MA thesis shows the process of early modern state-building from 1650 to 1700 by analyzing the relationship between the king and the nobility and questioning the stereotypes often associated with the absolutist way of ruling. Absolutism in practice, shown in the examples of France and the Habsburg Monarchy, shows that we cannot define this form of government as successful or unsuccessful and, based on that, decide whether absolutism exists or not. It should be understood as a complex process of restoring the ruler's authority after decades of wars and crises. This process manifested itself in similar ways and with similar obstacles in all European monarchies and it was impossible to implement it without the cooperation of the political elite. The permanent state army, the establishment of the state administration, and the centralization of power at court are important aspects of the early modern state and thus most convincingly show the reality of absolutist rule. A case study focused on the Kingdom of Croatia indicates the Croatian nobility's high level of influence and independence. However, this relationship is also accompanied by certain stereotypes, mainly due to the unfavorable political situation in Hungary, the small territory of the Kingdom of Croatia, and the long-term war with the Ottoman Empire.

Keywords: absolutism, state-building, early modern nobility

SADRŽAJ

1. UVOD	2
2. INSTITUCIJA DRŽAVE – IZMEĐU CENTRA I PERIFERIJE	4
2.1. Apsolutizam u političkoj teoriji	4
2.2. Kriza plemstva?	10
3. APSOLUTIZAM U PRAKSI: PRIMJERI FRANCUSKE I HABSBUŠKE MONARHIJE	16
3.1. Dvor	16
3.2. Vojska	20
3.3. Administracija.....	25
4. APSOLUTIZAM U PRAKSI: HRVATSKO PLEMSTVO I HABSBUŠKI VLADAR... 30	
4.1. Bečki dvor i hrvatsko plemstvo	30
4.2. Administracija na staleški način	32
4.3. Vojna krajina: izraz apsolutizma?	37
5. ZAKLJUČAK	41
BIBLIOGRAFIJA	43
PRILOZI.....	46

1. UVOD

Apsolutistička vladavina u ranonovovjekovnim europskim monarhijama doživjela je razne historiografske interpretacije koje su nerijetko iskrivile naše shvaćanje prave prirode apsolutizma i njegova funkcioniranja u ranonovovjekovnoj praksi. No, od 1990-tih historiografska percepcija se mijenja i redefinira zaključke o apsolutizmu i njegovom doprinosu procesu izgradnje institucije države. Apsolutizam se u praksi često oslanjao na politički dijalog, cijenkanja, manipulacije i kompromise te se najčešće manifestirao kao suradnja centra i periferije, a ne kao vojnom silom nametnuta autokratska tiranija. Teza rada je da u pogledu na apsolutizam ne trebamo upasti u historiografsku zamku i stereotipno poimati apsolutizam u kategorijama "uspješan i postoji" (na primjer, u Francuskoj) ili "neuspješan i ne postoji" (na primjer u Habsburškoj Monarhiji), jer društveno-politička realnost u ranonovovjekovlju nije bila tako jasno određena. Autoritet političkog centra se gradio u različitim desetljećima i u različitim okolnostima, a zapravo su se svi vladari koristili istim metodama i nailazili na ista ograničenja u procesu izgradnje vlasti ranonovovjekovne institucije države. Cilj ovoga rada je opisati upravo te metode izgradnje države uz pomoć ideje apsolutizma, a nerijetko je temelj svih procesa i metoda bio odnos vladar-plemstvo. Fokus rada je analiza kompleksnih odnosa kralja i plemstva u procesu izgradnje države od 1650. do 1700. godine¹ na primjeru dviju monarhija, Francuske i Habsburške Monarhije. Također, rad će prikazati odraz tog procesa i političku situaciju na hrvatskim prostorima u analiziranom razdoblju.

Literatura koja je ostavila velik utisak na ovaj rad odnosila se prvotno na razumijevanje apsolutističke vladavine te kako se apsolutizam u u historiografiji počeo poistovjećivati s tiranijom. Djelo Nicholasa Henshalla *The Myth of Absolutism*² odlično pokazuje kako je prava priroda apsolutističke vladavine kroz povijest poprimila određene karakteristike "mita" što je jako pomoglo u kontekstualizaciji ranonovovjekovne političke misli. Nezaobilazno je bilo i djelo *The Rise and Decline of the State*³ autora Martina van Crevelda koje detaljno i kronološki, opisuje složeni proces izgradnje države kao i razvoj njezinih sastavnica što je bilo posebno

¹ Razdoblje od 1650. do 1700. godine odabrano je zbog specifičnih društveno-političkih okolnosti koje su se kristalizirale završetkom Tridesetogodišnjeg rata (1618. - 1648.) i najbolje prikazuju početak ponovne izgradnje autoriteta vladara. Te okolnosti između ostalog uključuju redefiniranje uloge plemstva u državi, novu ulogu kraljeva dvora, povećanje kraljeve vojne moći i širenje opsega državne administracije. Navedeni procesi utkali su put ka modernijem razvoju institucije države i njenih sastavnica.

² Nicholas Henshall, *The Myth of Absolutism* (London: Longman, 1992).

³ Martin van Creveld, *The Rise and Decline of the State* (Cambridge; New York City: Cambridge University Press, 2003).

korisno za pregled apsolutizma u praksi. U većini tih sastavnica plemstvo je imalo dominantnu ulogu, ali ga također prate određeni stereotipi poput drastičnog pada njegovog utjecaja razvojem centraliziranih država. Zbog toga je stvaranje prave slike o statusu ranonovovjekovnog plemstva bilo iznimno bitno pri izradi ovog rada. Najveći utisak na razumijevanje ranonovovjekovnog plemstva ostavilo je djelo Hillaya Zmore *Monarchy, Aristocracy and the State in Europe 1300-1800*.⁴ Specifični primjeri Francuske i Habsburške Monarhije zahtjevali su detaljniju kontekstualizaciju političkih, društvenih i ekonomskih prilika u tim monarhijama. Djelo Jamesa Collinsa *The state in early modern France*⁵ daje odličan pregled Francuske u analiziranom razdoblju te je uvelike pomoglo u razumijevanju francuskog kralja, plemstva i državne uprave. Rekonstrukciju kompleksne političke situacije u Srednjoj Europi – i u Habsburškoj Monarhiji i u Svetom Rimskom Carstvu – omogućila su djela *The Habsburg Monarchy 1618 – 1815*⁶ Charlesa Ingra te *Absolutism in Central Europe*⁷ Petera Wilsona. Uz ta djela, veliki utisak na rad ostavilo je djelo *Myths of Power: Norbert Elias and the early modern European court*⁸ Jeroena Duindama koje kroz instituciju kraljevskog dvora odlično prikazuje odnos plemstva unutar same društvene skupine kao i njihov odnos s monarhom. Studija slučaja odnosa hrvatskog plemstva i habsburškog kralja ne bi bila moguća bez uvida u *Zaključke hrvatskog sabora*, odnosno *Zaključke sabora kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*⁹ (ur. Josip Buturac et. al.) u izdanju Državnog arhiva u Zagrebu. Djelo *U potrazi za mirom i blagostanjem, hrvatske zemlje u 18. stoljeću* detaljan je prikaz ranonovovjekovnih hrvatskih prostora te je bilo neizostavno u razumijevanju lokalne političke, ekonomske i sociološke situacije. Posebno treba istaknuti članke "Habsburška Monarhija"¹⁰ Ivane Horbec, "Plemstvo"¹¹ autorice Nataše Štefanec te članak "Svakodnevlje"¹² autorica Ivane Jukić i Maje Katušić.

⁴ Hillay Zmora, *Monarchy, Aristocracy and the State in Europe 1300-1800* (London: Routledge, 2001).

⁵ James Collins, *The state in early modern France* (Cambridge; New York City: Cambridge University Press, 2009).

⁶ Charles Ingra, *The Habsburg Monarchy 1618-1815* (Cambridge; New York City: Cambridge University Press, 2000).

⁷ Peter Wilson, *Absolutism in Central Europe* (London: Routledge, 2003).

⁸ Jeroen Duindam, *Myths of Power: Norbert Elias and the early modern European court* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 1994).

⁹ Buturac, Josip (et al.), ur. *Zaključci hrvatskog sabora, svezak 1 1631-1693*; (dalje: ZHS 1), *Zaključci hrvatskog sabora, svezak 2 1693-1714*; (dalje: ZHS 2), *Zaključci hrvatskog sabora, svezak 3 1714-1735* (dalje: ZHS 3) (Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1958).

¹⁰ Ivana Horbec, "Habsburška Monarhija", u: *U potrazi za mirom i blagostanjem, Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralčić (Zagreb: Matica hrvatska).

¹¹ Nataša Štefanec, "Plemstvo", u: *U potrazi za mirom i blagostanjem*.

¹² Ivana Jukić; Maja Katušić, "Svakodnevlje", u: *U potrazi za mirom i blagostanjem*.

2. INSTITUCIJA DRŽAVE – IZMEĐU CENTRA I PERIFERIJE

Preispitivanje pojma apsolutne vladavine te kako je ona izgledala u praksi prouzročilo je određena previranja u historiografskim krugovima. Ako je kraljeva moć tražila suradnju, kako je onda apsolutna? Ako je kraljeva moć autokratska (ako kralj zakone i poreze donosi prema svojoj volji), zašto traži suradnju ostalih političkih sudionika? Kao što će ovo poglavlje predstaviti, odgovor zapravo leži u ranonovovjekovnom poimanju apsolutističke vladavine. Kontekstualizacijom ranonovovjekovne političke ideje vidimo da su vladari bili apsolutni u svojim prerogativima, ali ograničeni u pitanjima privatnog prava te u mnogim pitanjima od društvenog interesa. Nositelj tih društvenih interesa većinom je bilo plemstvo. Za plemstvo se dugo smatralo da se padom feudalne vladavine našlo u terminalnoj krizi i polako predavalo svoje mjesto buržoaziji. Međutim, temeljita istraživanja statusa plemstva u ranonovovjekovlju ukazuju na to da je ono nastavilo sudjelovati u državnim poslovima (i na visokim pozicijama) te da je uz čvrstu kraljevsku vlast uvelike sudjelovalo u oblikovanju institucije države.¹³

2.1. Apsolutizam u političkoj teoriji

Kako bi razumijeli mjesto apsolutnog vladara unutar ranonovovjekovne države moramo biti upoznati s ranonovovjekovnim (ne modernim) poimanjem vlasti, autoriteta i političke misli. Moderna politologija koristi binarne suprotnosti kako bi definirala političke sustave i ideje, na primjer, monarhija protiv republike i despotizam protiv slobode. Ranonovovjekovni teoretičari i filozofi drugačije su gledali na političke ideje. Oni su većinom djelovali unutar antičkih ideja, ideja srednjovjekovne skolastike te renesansne klasične misli.¹⁴ Ranonovovjekovna rasprava o političkom poretku nije bila oštar izbor između dvije krajnosti, već su se preispitivale prednosti različitih oblika monarhijske vladavine. U kasnom 16. stoljeću francuski pravnik Jean Bodin (1530. – 1596.) u djelu *Šest knjiga o republici* popularizira riječ "suverenitet" te ga definira kao "apsolutnu i neupitnu moć".¹⁵ Bodin piše o apsolutnom vladaru koji donosi zakone, ali on njima nije vezan, jer vrhovna vlast ne može biti podložna samoj sebi. Bodin je smatrao da bi se sukobi i neredi spriječili tako da se najvažnije državne funkcije ujedine u jednim rukama. U svijetu u kojem božansko nije bilo dovoljno za osiguranje stabilne vladavine, ono što je bilo važno bila je sposobnost suverena da stvori red iz kaosa uvođenjem

¹³ Zmora, *Monarchy*, 2.

¹⁴ Wilson, *Absolutism*, 38.

¹⁵ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 126.

dobrih zakona koje će i sam poštovati.¹⁶ Tražeći novu, sekularnu osnovu za vladu, Bodin je postao prvi pisac koji je raspravljao o razlici između vlasti unutar kućanstva, koju vrši muškaraca nad uzdržavanim osobama, i političke moći među ljudima koji su, ako ne potpuno jednaki, u svakom slučaju rođeni slobodni i posjeduju vlastitu pravnu osobu.¹⁷ On je prihvatio definiciju rimskog državnika i filozofa Cicerona (106. pr. Kr. – 43. pr. Kr.) da je *res publica* zajednica ljudi kojima upravlja zakon te je iz toga izveo tvrdnju da je najvažnija dužnost svakog vladara donošenje zakona.¹⁸ Također, onaj tko je odgovoran za zakonodavstvo trebao bi također odlučivati o ratu i miru, imenovati najvažnije dužnosnike, djelovati kao vrhovni sudac, i slično. Bodin se, međutim, nije mogao distancirati od srednjovjekovne ideje prava kao nečega što postoji neovisno o ljudskoj volji. On i dalje predstavlja vladara i državu kao isti entitet, odnosno "on još uvijek ne uspijeva razlikovati odvojene zakonodavne, izvršne i sudske funkcije vlasti".¹⁹ Tek početkom 17. stoljeća dolazi do postepenog razdvajanja ta dva pojma te paralelno dolazi do odvajanje države od osobe vladara. Francuski pravnik Cardin le Bret (1558. – 1655.) oko 1630. razlikuje izdaju usmjerenu protiv kraljeve osobe i izdaju protiv države te smatra da izdaja protiv države zaslužuje mnogo strože kazne.²⁰ Le Bretu se ubrzo pridružio Thomas Hobbes (1588. – 1679.) i njegovo djelo *Levijatan*. Hobbesu se pridaje zasluga da je prvi definirao državu kao "umjetnog čovjeka" odvojenog od osobe vladara.²¹ Hobbes je pisao o hipotetskom monarhu koji nije bio vezan nikakvim zakonom osim onim zakonima koje je sam postavio i koje je mogao promijeniti u bilo kojem trenutku. Prema Hobbesu, čovjek je prirodno zao. Čovjekova najveća kvaliteta, njegov razum, mu je omogućila da zaviri u budućnost, a motiviran strahom od te budućnosti čovjek provodi cijeli život tražeći vlast nad onima oko njega. U pokušaju da obuzda čovjeka, Hobbes je postavio vladara. Međutim, ubrzo je postalo jasno da je takav vladar toliko moćan da predstavlja veliku (ili veću) prijetnju svojim podanicima nego što oni predstavljaju jedni drugima.²² Dakle, Hobbes pretpostavlja da je čak i najgora vlada bolja od nikakve. Tim se problemom bavio i engleski filozof John Locke (1632. – 1704.). Locke je odbacio pretpostavku da je čovjek u osnovi zlo stvorenje koje vladar treba obuzdati. Za njega, kao i za Hobbesa, čovjekova bitna kvaliteta je njegov razum, ali Locke smatra da će se to manifestirati kao osobni interes koji će omogućiti ljudima da žive u miru

¹⁶ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 176.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 177.

¹⁹ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 126.

²⁰ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 178.

²¹ Isto.

²² Henshall, *The Myth of Absolutism*, 133.

jedni s drugima, čak i kada nemaju zajedničkog vladara.²³ Prema Locke, najvažnija zadaća vladara nije bila ukrotiti čovjeka nego zaštititi prava kojima ga je priroda obdarila – životom, slobodom i vlasništvom. Ono što je trebalo izbjegavati pod svaku cijenu bila je takozvana "apsolutna" vladavina.²⁴ Hobbes i Locke stvorili su osnovnu teorijsku strukturu moderne države - obojica su ideju države postavili kao apstraktni entitet odvojen i od vladara i od onih kojima se vlada, ali koji uključuje oboje.²⁵ "Apsolutna moć i tiranija" postali su doslovno shvaćeni pod Lockeom koji je slavno bio pretjerani kritičar francuskog "ropstva", ali izjednačavanje apsolutizma i despotske vladavine nije počelo s njim. John Fortescue²⁶ je tijekom 1460-ih tvrdio da su parlamenti striktno engleska pojava.²⁷ Međutim, kontekstualizacija europske političke stvarnosti upućuje na drugačije zaključke. Financijska potreba potaknula je vladare diljem Europe na osnivanje savjetodavnih skupština, a mnogi su već razvili i stalne dužnosnike kao i stalne odbore koji su između sastanaka govorili u ime staleža, glasali te skupljali poreze i plaćali vlastite službenike.²⁸ Iako engleski parlament nije uživao takve prednosti Fortescue je tvrdio da, iako su engleski kraljevi imali kraljevsko pravo (*dominium regale*), bili su jedinstveni po tome što im je bila potrebna suglasnost parlamenta za donošenje zakona i za oporezivanje (*dominium politicum*), dok su francuski kraljevi s imovinom svojih podanika raditi što su htjeli.²⁹ Međutim, Fortescue nije bio zainteresiran za točnu analizu stranog sustava već je kao razliku između dvije države istaknuo kukavičluk Francuza koji se nisu bunili protiv svojih despotskih vladara. Tako se ideja francuskog "ropstva" u Engleskoj pojavila još u 15. stoljeću, a kada su prava Engleza postala ugrožena vladavinom Karla I. (vladao 1625. – 1649.), dolazi do važne promjene u upotrebi riječi *absolute*. Tijekom Engleskog građanskog rata (1642. – 1651.), umjesto da hvale apsolutne monarhe, ljudi su ih počeli okrivljavati.³⁰ Apsolutna, to jest francuska, vlast počela se poistovjećivati s despotizmom. Prije 14. stoljeća apsolutna monarhija jedva da je mogla postojati jer su europski vladari zapravo bili podređeni papi i caru. Međutim, tijekom renesanse počinju polagati pravo na imperij, odnosno carsku moć, koja ih je stavljala na razinu s carem koji nije bio podređen nikome.³¹ Obnovljeno proučavanje rimskog prava u renesansi poslužilo

²³ Zmora, *Monarchy*, 105.

²⁴ Crevel, *The Rise and Decline of the State*, 180.

²⁵ Crevel, *The Rise and Decline of the State*, 183.

²⁶ John Fortescue (rođen oko 1385., umro oko 1479.) bio je engleski pravnik poznat po raspravi *De laudibus legum Angliae* (U slavu engleskog zakona) koju je napisao za poduku Eduarda, sina kralja Henrika VI.

²⁷ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 128.

²⁸ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 201.

²⁹ *Isto*.

³⁰ *Isto*.

³¹ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 122.

je u tu svrhu. Najuvjerljivija je bila rečenica: *Rex in regno suo est imperator*, odnosno "Kralj je u svom kraljevstvu car."³² Iz ovog dijela rimskog prava potječe još jedna ideja - vrhovna vlast države ne smije biti podređena višoj sili izvan nje. Također, posebna se pažnja davala i isječku iz teksta rimskog pravnika Ulpijana koji je bio poznat po rečenici *Quod principi placuit legis habet vigorem (ono što je princ odlučio ima snagu zakona)*.³³ Međutim, ako pročitamo cijeli odlomak, značenje se mijenja: ono što je princ odlučio ima snagu zakona ukoliko je posebnim aktom (*lex regia*) koji se odnosi na njegovo vladanje narod njemu prepustio vlast.³⁴ Iz tog možemo zaključiti da je bit države to "prepuštanje vlasti" koju kontrolira skupina poput parlamenta ili sabora. Sadržaji većine djela o političkoj teoriji 17. stoljeća bili su varijacija na temu monarhije koja je ograničena nekakvim predstavničkim tijelom. Ta su tijela mogla biti staleži, parlamenti i slično. U Srednjoj Europi te su ideje poznate kao "teorija prirodnog prava" i počele su se razvijati oko 1650. godine. Prirodno pravo ima dugo naslijeđe u Srednjoj Europi, a u suštini se radilo o posebnom pojmu društvenog ugovora između vladara i onih kojima se vlada. Narod se udružuje radi uzajamne zaštite i dobrovoljno prihvaća stupanj podređenosti, a zauzvrat dobivaju kraljevu zaštitu i tako promiču ideju općeg dobra.³⁵ Teorija prirodnog prava je podupirala ideju apsolutističke vladavine jer je također implicirala da apsolutnu vladavinu narod na neki način predaje svom kralju.³⁶ Rimsko pravo bilo je dobro polazište za propitivanje političke teorije o apsolutizmu i granica kraljevske vlasti jer ideja apsolutne vladavine potječe još iz razdoblja Rimskog Carstva, a kroz srednji vijek se provlačila vladavinom merovinških i karolinških kraljeva, odnosno careva, te kroz srednjovjekovnu prošlost Svetog Rimskog Carstva.³⁷ Dugotrajni sukobi s papinstvom poticali su stav da vladar treba biti oslobođen svih ograničenja kako bi mogao ispuniti svoju pravu ulogu, dok je ponovno otkrivanje korpusa rimskog prava pružalo dodatne argumente za nesputanu središnju vlast.³⁸ Apsolutni vladari su sebe smatrali pobjednicima nad onima koji su pokušali preuzeti njihov autoritet te nema dokaza da su to smatrali uspostavljanjem novog sustava vlasti.³⁹ Dakle, polagati pravo na apsolutnu vlast značilo je posjedovati imperijalni status, odnosno neovisnost o bilo kojoj višoj vlasti. Svi su vladari bili apsolutni u smislu snažnih prava koja polagali na kontrolu obrane, pravosuđa i zakonodavstva. Treba imati na umu da je rimsko pravo veći utisak ostavilo na privatno pravo

³² Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 53.

³³ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 183.

³⁴ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 134.

³⁵ Wilson, *Absolutism*, 47.

³⁶ Wilson, *Absolutism*, 53.

³⁷ Wilson, *Absolutism*, 41.

³⁸ *Isto*.

³⁹ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 35.

koje je reguliralo odnose između pojedinaca. Bez obzira na to što odgovara konceptu suvereniteta, pravници iz 17. stoljeća ga ipak nisu toliko koristili za razumijevanje i razvijanje javnog i ustavnog prava.⁴⁰ Krunin sve učinkovitiji monopol nad onim što je smatrala svojim prerogativama bio je potkrijepljen jačim naglaskom na božansko pravo kraljeva koje je u suštini značilo da kralj zbog svoje funkcije ima božji blagoslov za te da jedino on zato može najbolje donjeti odluke od velike važnosti za državu. Taj takozvani "savez prijestolja i oltara" se smatrao snažnim osloncem apsolutizma, međutim, božansko pravo proizlazi iz općenitijeg načela da je sva politička moć proizašla u konačnici od Boga.⁴¹ Iako je Thomas Hobbes u *Levijatanu* prvi zagovarao radikalniji pogled da je vjera u Boga (ako Bog postoji) nebitna za politiku, takvi su stavovi bili daleko od prihvaćenih.⁴² Božansko pravo ostalo je važan aspekt vladavine, ali se sekularizacijom društva moć počela povezivati s prirodnim pravom, odnosno pravom nasljeđa. Ta ravnoteža između nebeskog i zemaljskog došla je do izričaja u drugoj polovici 17. stoljeća kao jedan od načina vraćanja autoriteta i vlasti europskim vladarima.⁴³ Hobbesova ideja svakako nije bila izolirani slučaj - sve su se europske države mučile s pitanjem je li vjera stvar individualne savjesti, dakle privatne, ili društvene, dakle javne.⁴⁴ Ogromno značenje kraljeve samovolje u vjerskim pitanjima vidi se u potezu francuskog kraja Henrika IV. (vladao 1589. – 1610.) koji je Nanteskim ediktom (1598.) definirao vjeru kao privatnu stvar i tako dopustio protestantima bogoslužje. Njegov unuk, kralj Luj XIV. (vladao 1643. – 1715.) opozvao je edikt 1685. godine čime je protestantizam postao nezakonit u dijelovima kraljevstva. Ubrzo su uslijedili valovi progona i ubojstava protestanata kao i masovno iseljavanje.⁴⁵ Iako se vjerovalo da je vladar odabran od Boga to ne znači da su vladari mislili da su slobodni vladati onako kako su htjeli, bez ikakvih ograničenja. Sve kršćanske doktrine o vladanju, ali i kraljevski dokumenti, tekstovi te dvorski rituali se slažu da su vladari imali jasne obveze – morali su biti pobožni, čuvati instituciju i doktrine Crkve te čuvati društvenu hijerarhiju uz zaštitu nevinih i ranjivih.⁴⁶ Zbog naglaska na primogenituru, božansko pravo nije bilo uvelike prihvaćeno u Svetom Rimskom Carstvu⁴⁷ (zbog teoretski nenaslijedne prirode carske titule), ali se na tim prostorima zato razvio drugačiji religijski oblik njemačkog, odnosno srednjoeuropskog, apsolutizma. Ideja svetog vladara bila je problematična iz još dva razloga –

⁴⁰ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 134.

⁴¹ Wilson, *Absolutism*, 46.

⁴² Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 73.

⁴³ James B. Collins, "Absolutism", u: *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the early modern world* (New York City: Charles Scribner's Sons, 2004), 2.

⁴⁴ Daniel Rowland, "Autocracy", 182.

⁴⁵ Collins, "Absolutism", 3.

⁴⁶ Rowland, "Autocracy", 182.

⁴⁷ Wilson, *Absolutism*, 46.

bilo je nedvojbeno da te osobe nisu svetcu, a širenje protestantizma povezalo je ljudsko tijelo s grijehom i pokvarenošću. Zato je monarhijska misao Srednje Europe zagovarala da politika ima i moralnu i duhovnu svrhu, a cilj države je pomoći čovječanstvu pronaći spasenje. Država je trebala pružiti materijalnu osnovu za tu potragu, a samo je pobožni (a ne sveti) monarh, zahvaljujući svojoj funkciji, mogao razumjeti tajne države te je bio odgovoran za dobrobit područja kojim vlada.⁴⁸ Ti su stavovi stekli prednost u Srednjoj Europi tijekom razaranja koje je izazvao Tridesetogodišnji rat (1618. – 1648.) kada je bilo lako povjerovati u neobuzdanu prirodnu silu koja se može ukrotiti samo odlučnim i koordiniranim djelovanjem.⁴⁹ Njemački prinčevi izražavali su slične stavove. Markgrof Christian Ernst od Bayreutha rekao je 1659. da " ... dobar princ uvijek mora znati da je vrhovni zakon dobro države. Država ne služi vladaru, već vladar mora nestati unutar nje..."⁵⁰ Također, usvajanje primogeniture poticalo je uvjerenje da je teritorij javno dobro koje vladar mora čuvati za svog nasljednika, a teologija je tom dodala još veću moralnu odgovornost.⁵¹ Sve ove ideje pokazuju da je apsolutizam predstavljao, barem u teoriji, koncentraciju autoriteta i odgovornosti. To je jedan od razloga zašto apsolutističke ideje nisu uvijek pratile negativne konotacije. U modernom razdoblju, ideja apsolutizma bila je privlačna konzervativnim povjesničarima tijekom Weimarske ere (1919. – 1933.) kada se Njemačka borila, na kraju neuspješno, formirati stabilnu, demokratski izabranu vlast.⁵² Kao i drugdje na kontinentu, za njemačke liberale idealna država bila je monarhija s nasljednim vladarem te istinski reprezentativnom skupštinom koja taj sustav drži u ravnoteži. Tu dolazimo do još jedne definicije apsolutizma koja je u političku leksikografiju ušla 1820-ih, a definira vrstu nereprezentativne monarhije koju su liberali nastojali ukinuti.⁵³ Koncept apsolutizma koji se održao do danas zapravo je mješavina stare engleske anti-francuske propagande i pokušaja s početka 19. stoljeća da se apsolutne monarhije iz ranonovovjekovlja predstave kao despotske. Međutim, kao što ćemo vidjeti, u praksi nije bilo dvojbe - privatna su prava bila zaštićena privatnim zakonom koji se nije mogao mijenjati bez pristanka. Ograničenja koja su vladari morali prihvatiti u pogledu svojih ovlasti možda je najvažniji aspekt koji bi povjesničari trebali razumijeti kako bi što točnije procijenili funkcioniranje ranonovovjekovne države. Prirodu tih ograničenja najbolje je proučiti kroz kraljev odnos s plemstvom. U većini ranonovovjekovnih europskih zemalja društvom i politikom dominira plemstvo. Iako je njihov status u nekim

⁴⁸ Wilson, *Absolutism*, 54.

⁴⁹ Collins, "Absolutism", 4.

⁵⁰ Wilson, *Absolutism*, 54.

⁵¹ Rowland, "Autocracy", 182.

⁵² Wilson, *Absolutism*, 16.

⁵³ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 190.

situacijama bio sporan, uspješnim prilagođavanjem političkim i kulturnim promjenama plemstvo je uspjelo zadržati svoj dominantni položaj u državi.⁵⁴ Bez obzira na to što je moć sve više koncentrirana u kraljevima rukama, on je svoj utjecaj mogao proširiti jedino suradnjom s velikim dijelom plemstva. Društvena nadmoć plemstva nije održavana na štetu njihove političke moći - veza između političke moći i društvenog statusa ostala je neprekinuta.⁵⁵ Zato analiza društvenih i političkih prilagodbi kralja i plemstva najbolje prikazuje funkcioniranje ranonovovjekovne države.

2.2. Kriza plemstva?

Opseg kraljevih ovlasti se od 1650-ih sve više povećavao, ali kao što je već spomenuto, to nije oslabilo lokalno plemstvo te su centar i periferija jačali zajedno. To je centru dopuštalo nove pravne i administrativne ovlasti, ali je jačalo i tradicionalne slobode plemstva.⁵⁶ Dakle, širenjem ranonovovjekovnih monarhija došlo je do razvoja ambivalentnog odnosa vladara i plemstva koji je omogućio bolje funkcioniranje centralizirane države. Naime, službene institucije koje su postojale u kasnom 17. stoljeću nisu bile dovoljno razvijene da bi se nosile s rastućim opsegom i složenošću državnih poslova te s potrebom za sve većim ljudskim i materijalnim resursima.⁵⁷ Iz toga možemo zaključiti da plemstvo nije bilo samo jedan dio države, već nužan dio njene organizacije. S obzirom na to moć plemstva nije opadala neki autori ističu da se razne promjene u funkcioniranju ranonovovjekovnih europskih država više ne mogu tumačiti kao jednostavna manifestacija borbe između plemstva i tzv. novih ljudi koji su pripadali različitim društvenim skupinama u usponu.⁵⁸ Česte napetosti među njima ne treba promatrati kao znak slabosti plemstva, već kao znak njihove sposobnosti "da se odupru razvoju događaja koji je bio suprotan njihovim interesima."⁵⁹ Kako vladari nisu imali dovoljno razvijene sustave za upravljanje lokalnim zajednicama bila im je potrebna suradnja onih koji su imali lokalnu moć. Sve administrativne i političke reforme implementirane tijekom razdoblja učvršćivanja kraljeve vlasti donesene su s tim na umu i treba ih promatrati u tom kontekstu.⁶⁰ Kada je francuski kralj Luj XIII. (vladao od 1610.) umro 1643., njegov sin Luj XIV. imao je samo četiri godine. Moć u Francuskoj umjesto kralja, koji još bio dijete, većinom

⁵⁴ Ronald G. Asch, "Aristocracy and Gentry", 96.

⁵⁵ Duindam, *Myths of Power*, 80.

⁵⁶ Zmora, *Monarchy*, 2.

⁵⁷ Zmora, *Monarchy*, 12.

⁵⁸ *Isto*.

⁵⁹ Zmora, *Monarchy*, 12.

⁶⁰ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 155.

su držali ministar kardinal Mazarin (funkciju obnašao 1642. – 1661.) i Lujeva majka, Ana Austrijska (kraljica 1615. – 1644., regentica 1644. – 1651.). Mazarinov prethodnik, kardinal Richelieu (funkciju obnašao 1624. – 1642.), provodio je iznimno omraženu državnu politiku te su bojica vidjeli visoko plemstvo kao glavne neprijatelje krune i učinili su sve što su mogli da smanje njihovu moć.⁶¹ Nezadovoljstvo aristokracije je kulminiralo 1650. godine ustankom poznatim kao *Fronde* (trajao do 1653.) koji je tumačen na mnogo načina.⁶² Ako na apsolutizam gledamo kao sredstvo kojim je feudalno plemstvo produžilo eksploataciju seljaštva, *Fronde* je bio nastavak seljačkih ustanaka iz 1630-ih i 1640-ih., ali to objašnjenje zanemaruje činjenicu da se protiv vlade nisu pobunili seljaci već vodeći aristokrati.⁶³ Popularnost snažne monarhije bila je nesumnjiva, ono što nije bilo popularno bila je manjinska vlada u kojoj je zamjenik monarha držao moć u ime mladog Luja XIV. i tako ugnjetavao vodeće plemstvo - *Fronde* je u biti bio prosvjed protiv despotske zlorabe moći od strane Richelieua i Mazarina, a ne ustavni pokušaj rušenja apsolutizma francuske krune.⁶⁴ Luj XIV. nikada nije rekao "Ja sam država" i tijekom cijele njegove vladavine francuski zakoni i kraljevski dekreti pažljivo razlikuju monarha i kraljevstvo.⁶⁵ On je, pogotovo nakon *Fronde*, bio potpuno svjestan da se ne može oglušiti na interese dužnosnika koji su upravljali različitim aspektima države.⁶⁶ Važnost očuvanja časti plemstva leži i u važnosti aristokracije kao društvene grupe – kralj se pozivao na ista načela posebnosti kao i plemstvo. Kada njegova politika ne bi uzela u obzir ugled koji plemstvo traži zbog svog statusa, on bi potkopao vlastito pravo na najviši položaj u kraljevstvu.⁶⁷ Kralj je mogao marginalizirati plemstvo, na primjer, mogao im je zabraniti određene položaje, ali ih nikada nije mogao oštetiti (i kao pojedince i kao grupu) bez potkopavanja vlastitog položaja. Luj XIV. je bio izuzetno pažljiv u državnim poslovima te je pokazivao plemstvu odgovarajući stupanj poštovanja. Svaki je pojedinac na dvoru dobio barem odgovarajući pozdrav i količinu pažnje koja mu je pripadala rođenjem.⁶⁸ Postoji još jedan čimbenik zbog kojeg je snažna monarhija podrazumijevala plemićku podršku. Monarhija s dobro utvrđenim pravom oporezivanja svojih podanika bila je privlačna plemstvu - pod uvjetom, naravno, da imaju pravo glasa u raspodjeli prihoda. Zato je zastupljenost u kraljevskom vijeću bila glavni prioritet plemstva što također pokazuje da je dobro

⁶¹ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 96.

⁶² Henshall, *The Myth of Absolutism*, 29.

⁶³ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 30.

⁶⁴ Collins, *The state in early modern France*, 76.

⁶⁵ Wilson, *Absolutism*, 54.

⁶⁶ Zmora, *Monarchy*, 5.

⁶⁷ Duindam, *Myths of Power*, 63.

⁶⁸ *Isto*.

funkcioniranje države bilo u njihovom interesu.⁶⁹ To je također bio jedan od glavnih razloga zašto je bilo više plemića koji su podržavali monarha naspram onih koji su mu se protivili te zašto je bilo malo vjerojatno da će oni koji su mu se protivili nastojati razgraditi monarhijsku strukturu.⁷⁰ Odnosno, kada se vrijedi boriti za visoki udio u kontroli države, onda ju nema smisla rušiti. Kao i većina ranonovovjekovnih monarha, Luj XIV. je smatrao očuvanje reda i mira izuzetno važnim, a kako bi očuvao "prirodni" red svi su morali imati (ili dobiti natrag) svoje mjesto u društvenoj hijerarhiji.⁷¹ Jedan od najupečatljivijih primjera je oprost koji je dao jednom od vođa Frondea, Luju, princu Condéa (1621. – 1686.), koji je nakon poraza suočen s teškim optužbama za ustanak i izdaju.⁷² Odnos Luja XIV. s plemstvom je važan upravo zbog tvrdnji da je tijekom njegove vladavine moć plemstva nepovratno pala. Naime, privatno pravo, koje je jamčilo prava podanika i odnose među njima, bilo je rezervat parlamenata te je postojalo neovisno o monarhu, tako da su sve kraljeve odluke koje su utjecale na prava podanika provjeravali parlamenti.⁷³ Vladarev zakonodavni prerogativ bilo je neograničeno pravo pokretanja zakona, dok je pravo prihvaćanja i sankcije zakona pripadalo parlamentu.⁷⁴ U zapisnicima parlamenata ima puno dokaza da se od 1653. odnos kralja i zastupničkih tijela brzo popravljao – krize su prošle, porezi su se smanjili (ili su ukinuti) te su uredno plaćani pa kralj sa zastupničkim tijelima nije imao nikakvih problema.⁷⁵ U ovom je pogledu iznimno važan dekret iz 1673. kojim je Luj XIV. parlamentima ukinuo pravo prigovora na zakone i propise. Istina je da je zabranio parlamentima da se miješa u državna pitanja, ali je uz to objavio i politiku kompromisa i suradnje. Ono što je možda najvažnije je da ta odluka nije izazvala niti jedan prigovor⁷⁶, tako da možemo zaključiti da je plemstvo tu izmjenu shvatilo onako kako je predstavljena - kao privremena ratna mjera usmjerena protiv neodgovornog pokrajinskog plemstva. Rat je upravo bio objavljen Nizozemcima i vlada je htjela spriječiti opstrukciju svojih financijskih potreba.⁷⁷ Luj XIV. je i inače nove namete određivao samo u ratnim nuždama, njihovu je zakonitost provjeravao kod sudaca i ukidao ih je po završetku rata. Nema dokaza da je kralj namjeravao da dekret iz 1673. bude trajan⁷⁸, ali kako je rat trajao do 1713., trajao je do kraja njegove vladavine. U Svetom Rimskom Carstvu Vestfalski je mir (1648.)

⁶⁹ Zmora, *Monarchy*, 43.

⁷⁰ *Isto*.

⁷¹ Collins, *The state in early modern France*, 80.

⁷² Collins, *The state in early modern France*, 81.

⁷³ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 12.

⁷⁴ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 153.

⁷⁵ Collins, *The state in early modern France*, 89.

⁷⁶ *Isto*.

⁷⁷ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 53.

⁷⁸ *Isto*.

podijelo imperijalni teritorij. Kako je povučena oštra crta između teritorija koji su pripadali Carstvu i onih koji nisu, car je izgubio sve pretenzije nad drugim vladarima koje je još imao tako da je njihova suradnja bila potrebna za bilo kakve zahvate unutar njihovih teritorija.⁷⁹ *Thelandsässige* plemstvo (čija je titula bila povezana s određenim teritorijem) i *Reichsunmittelbarenobles* (čija je titula proizlazila izravno od cara) nastavili su postojati jedni pored drugih što je utjecalo na odnos između vladara i plemstva – plemstvo koje je imalo poteškoća sa svojim knezom mogli su se obratiti caru. Obrnuto, car se mogao suočiti s nekim knezom podupirući njegove suparnike među plemstvom.⁸⁰ Njemačkim prinčevima kojima je 1648. dodijeljeno takozvano "teritorijalno gospodstvo" (njem. *Landshoheit*) dobili su praktički sve povlastice suvereniteta, uključujući pravo na održavanje vlastitih oružanih snaga i, što im je do tada bilo uskraćeno, pravo na sklapanje saveza sa stranim silama "sve dok ti savezi nisu bili usmjereni protiv cara."⁸¹ Čak i ako je ta moć bila ograničena na manje prostore, plemstvo Svetog Rimskog Carstva ostalo je moćno. Taj je suverenitet dio dugotrajnijeg procesa teritorijalizacije (njem. *Territorialisierung*) pri čemu se vlast koncentrirala u rukama višeg i nižeg plemstva koje je vladalo sve samostalnijim dijelovima Carstva. Teritorijalizacija je opisana kao ravnoteža između nasljednog monarha koji upravlja izvršnom vlasti, ali koji ovisi o savjetima i suradnji plemstva. Plemstvo je svoj položaj učvrstilo pregovaračkim pravima i privilegijama u zamjenu za pomoć u razvoju fiskalne infrastrukture.⁸² Prije 17. stoljeća svi su njemački teoretičari vjerovali u Carstvo kao u monarhiju s carem kao jedinim poglavarem koji ima vrhovnu nadležnost nad cijelim područjem, ali su također naglasili da se te ovlasti mogu izvršavati samo u povezanosti s teritorijalnim vladarima kao sastavnim carskim posjedima (njem. *Reichsstände*).⁸³ Tako je jedan od razloga dobrog statusa plemstva bio infrastrukturni – visoko plemstvo koje je na svojim teritorijima razvijalo naprednije ustanove bolje se prilagođavalo promjenama te je bolje pomagalo u organizaciji carske uprave. Na primjer, Austrija i Češka bila su jedina jaka područja koja su mogla osigurati caru stalnu vojsku (*militia perpetua*) koji se nakon Tridesetogodišnjeg rata morao suočiti s rastućom francuskom i švedskom moći.⁸⁴ Čak i kada su bili suočeni s vjerskom netolerancijom, češko i moravsko plemstvo pokazivalo je veliku odanost Habsburgovcima. Većina češkog plemstva je čak preuzela njemački kao službeni jezik.⁸⁵ U Carstvu, ondje gdje su se članovi dinastije preobratili

⁷⁹ Wilson, *Absolutism*, 34.

⁸⁰ Duindam, *Myths of Power*, 74.

⁸¹ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 86.

⁸² Wilson, *Absolutism*, 14.

⁸³ Wilson, *Absolutism*, 41.

⁸⁴ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 56.

⁸⁵ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 64.

na drugu vjeru lokalno plemstvo je bilo ustavni skrbnik vjere na njihovim prostorima (na primjer u Württembergu, Hessen-Kasselu i Saskoj). Ti su prinčevi surađivali s plemstvom kroz stalne odbore ili dužnosnike povezane s njihovim institucijama.⁸⁶ Imperijalne institucije ipak nisu bile toliko oslabljene Tridesetogodišnjim ratom kao što se dugo smatralo već su doživjele preporod nakon 1670. godine. Na primjer, u slučaju sudstva, dva carska vrhovna suda se sve više miješaju u sporove između vladara i plemstva, a same presude su jako često su bile u korist plemstva.⁸⁷ Dakle, krunsko-plemički odnosi unutar habsburških teritorija doživjeli su značajno preuređenje u 17. stoljeću. Habsburška dinastija je bila znatno oslabljena do kraja 16. stoljeća, većinom zbog napetosti unutar obitelji, te se od 1650-ih teško nosila s ozbiljnim međunarodnim i domaćim pritiscima.⁸⁸ Također, utjecajem švedske i pro-švedske propagande mnogi protestantski teoretičari napustili su ideju Carstva kao monarhije i umjesto toga tvrdili da vrhovna vlast pripada carskim posjedima, a ne caru. Stvorili su sliku španjolske (odnosno habsburške) tiranije koju se moglo usporediti s engleskim optužbama za francuski apsolutizam.⁸⁹ U austrijskim nasljednim zemljama svakako se može vidjeti porast utjecaja plemstva. Iako je bilo razlika od mjesta do mjesta, taj je porast utjecaja obično uključivao poseban pravni status, odnosno pravo da im sude pripadnici plemstva te da budu izuzeti od ponižavajućih oblika kažnjavanja, da budu oslobođeni od određenih oblika poreza (izravnih i neizravnih) i skoro potpuni monopol nad najvišim položajima u administraciji, vojsci i na dvoru.⁹⁰ Uz to su imali i neke simbolične povlastice kao pravo na susret s vladarem, pravo na nošenje mača, pravo na lov te pravo na isticanje obiteljskog grba.⁹¹ Ovo objašnjava zašto se plemstvo, kad god su vladari bili ugroženi, sve više okupljalo na njihovu stranu, borilo se s njima, a ponekad i umiralo s njima.⁹² Iako je Monarhija razvila odnos sa zemljoposjedničkim plemstvom temeljen na odanosti, zaštiti i zajedničkoj vjeri, pred središnjom vlast je i dalje stajao velik posao inegriranja nekih područja u centraliziranu, čvrstu strukturu. Na primjer, Ugarska je ostala administrativno, konstitucijski i vjerski odvojena od Monarhije.⁹³ Dok su austrijske i češke zemlje velika povećanja poreza podnijele uz minimalne pritužbe, Ugarska se uporno odupirala sličnim pokušajima. Ovo je protivljenje bilo opravdano manjim brojem stanovništva i relativnim siromaštvom, ali su im u Beču ipak zamjerali.⁹⁴ Štoviše, to što je

⁸⁶ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 64.

⁸⁷ Wilson, *Absolutism*, 85.

⁸⁸ Wilson, *Absolutism*, 33.

⁸⁹ Wilson, *Absolutism*, 42.

⁹⁰ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 103.

⁹¹ *Isto*.

⁹² *Isto*.

⁹³ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 53.

⁹⁴ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 65.

ugarsko plemstvo ponosno zadržalo svoj materinji jezik, običaje i nošnju naizgled je opravdavalo tendenciju Leopolda I.⁹⁵ da ih na dvoru tretira kao izopćenike te im je uskratio pristup ključnim državnim položajima izvan ugarske kancelarijske uprave.⁹⁶ Postepeno slabljenje ugarskog i hrvatskog plemstva - što zbog ratova s Osmanlijama što zbog otvorenih sukoba s Bečkim dvorom - kulminirat će u ukidanju prava na opor 1687. godine čime Habsburgovci postaju nasljedni kraljevi. Pet godina kasnije plemstvo će početi plaćati porez, prvenstveno zbog toga što više ne obavljaju vojnu dužnost.⁹⁷ Međutim, kompleksna socio-politička situacija u Ugarskoj se također ne može jednostavno opisati kao instantna propast plemstva te je znatno povezana sa stanjem na hrvatskim prostorima. Te su okolnosti podrobnije razrađene u posljednjem poglavlju. Dakle, plemstvo ne možemo pojmiti kao žrtvu jake monarhije jer je plemstvo aktivno sudjelovalo u kreaciji države. Plemstvo je stvaralo osjećaj zajednice i dobivalo je pristanak periferije te je bilo personifikacija regionalne odanosti. Plemstvo je bilo dobro upoznato s lokalnim uvjetima što objašnjava kako je učvrstilo svoju vlast u periferiji dok je kralj gradio vlastitu. Malo je dokaza da su vladari na plemstvo gledali negativno, prvenstveno jer je plemstvo na mnogo načina unaprijedilo monarhiju.⁹⁸ Kao što je već opisano, s njima je vladar dogovarao poreze i izmjene zakona, a oni su zauzvrat bili spremni braniti kraljev povratak autoriteta. Apsolutizam se dugo smatrao jakim tamo gdje je autoritet plemstva slab ili ga uopće nije bilo. Međutim, kada vladar dobro radi svoj posao, savjetodavni organi rade za njega, a ne protiv. U praksi, snažnog i utjecajnog vladara prati snažno i utjecajno plemstvo.

⁹⁵ Leopold I. je, kao svi carevi, imao nekoliko titula, a funkcije povezane s tim titulama obnašao je u različitim razdobljima. Leopold I. je bio ugarski kralj od 1655., češki kralj od 1656., hrvatski kralj i austrijski nadvojvoda od 1657. te car od 1658. Sve je funkcije obnašao do smrti 1705. godine.

⁹⁶ Neven Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam international, 2007), 161.

⁹⁷ *Isto*.

⁹⁸ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 107.

3. APSOLUTIZAM U PRAKSI: PRIMJERI FRANCUSKE I HABSBURŠKE MONARHIJE

I Luj XIV. i Leopold I. su se od sredine 17. stoljeća suočili s brojnim unutarnjim i međunarodnim krizama koje su rezultirale padom njihovog utjecaja i moći. Dugo se činilo da je krajnje nepovoljan ishod Tridesetogodišnjeg rata lišio Habsburšku Monarhiju velikog dijela njezina snažnog političkog značenja dok je Francuska iz rata izašla kao velika sila koja je na svojim prostorima - a i šire - postala simbol apsolutističke vladavine. Međutim, obje su države prolazile kroz gotovo iste društvene procese pokrenute s ciljem ponovne uspostave čvrste kraljevske vlasti. Iako ih historiografije često predstavljaju kao dvije krajnosti, usporedbom njihovih važnih institucija možemo vidjeti više sličnosti nego različitosti. Kraljevski dvor, Lujev Versailles te bečki Hofburg, postao je stabilno mjesto iz kojeg je vladar upravljao i centrom i periferijom, dok je razvoj stalne vojske bio još jedan od načina prikazivanja kraljeve moći. Državna administracija, iako češće povezana s izrazom "birokracija" i 18. stoljećem, ima dugu povijest razvoja te je upravo u drugoj polovici 17. stoljeća razvila najčvršće temelje kao jedan od snažnijih alata razvoja apsolutističke vladavine. Svi su ovi sustavi i institucije prožeti utjecajem plemstva koje je u obje države uz kralja sudjelovalo u izgradnji ranonovovjekovne države.

3.1. Dvor

U prethodnom smo poglavlju zaključili da je i u Srednjoj Europi i u Francuskoj vladar upregnuo grupe moći u svrhe od zajedničkog interesa - ključ za to bilo je kraljevo pokroviteljstvo, a središte njegovog utjecaja bio je kraljev dvor. U razvoju odnosa između monarha i plemstva, uspon dvora u ranonovovjekovlju ističe se kao ključni proces države u nastajanju.⁹⁹ Iako se dvor dugo smatralo mjestom ekstravagancije, trača i bez ikakve političke vrijednosti, povjesničari su ga počeli istraživati nakon što je njemački sociolog Norbert Elias (1897. – 1990.) predložio da je ranonovovjekovni dvor zapravo bio mjesto "pripitomljavanja plemstva". Iako se neki¹⁰⁰ danas ne slažu s određenim povijesnim interpretacijama Eliasovog modela dvora, u širem smislu Elias je bio u pravu. Dvor je simbolizirao apsolutizam kao mjesto

⁹⁹ Zmora, *Monarchy*, 76.

¹⁰⁰ Usporedba Eliasovog modela dvora u teoriji s djelovanjem francuskog, austrijskog i njemačkog plemstva na dvoru u praksi odlično je prikazana u djelu Jeroena Duindama, *Myths of Power: Norbert Elias and the early modern European court* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 1994), 35-80.

koje prikazivalo moć i legitimitet. Vladari su to prvo postizali izgradnjom velebnih palača. To je bio izravan pokušaj stavljanja teorije u praksu kako bi se apstraktne političke ideje pretvorile u opipljivu stvarnost.¹⁰¹ Namjera je bila, između ostalog, izraziti tvrdnju da apsolutizam gospodari neredom.¹⁰² Sama veličina zgrada nadmašila je sve prethodne konstrukcije što je kraljeve uzdizalo iznad običnih smrtnika, a osjećaj udaljenosti pojačan je i činjenicom da je novi dvor često bio okružen velikim vrtovima ili parkovima.¹⁰³ Ovo je bilo osobito važno za Habsburšku Monarhiju zbog teritorijalne složenosti Svetog Rimskog Carstva gdje se približno 25 viših i srednjih prinčeva borilo za utjecaj protiv približno 260 nižih vladara, grofova i prelata te s daljnjih 50-ak carskih gradova i 1500 carskih vitezova. Projiciranje slike moći i autoriteta bilo je ključno u ovoj sredini u kojoj se status morao stalno potvrđivati.¹⁰⁴ Ono što je važno imati na umu je da dvor nije služio vladarima da monopoliziraju moć, već im je služio da podijele dio svoje moći s plemstvom kako bi ojačali državu i svoj utjecaj.¹⁰⁵ Jednom kad se takav odnos učvrstio kao sociopolitički sustav, položaj nekog plemića na dvoru postao je ključan jer i sam onda lakše i uspješnije dominirao nekim područjem ili provincijom.¹⁰⁶ Iako je širenje države dalo plemstvu određen zajednički cilj, također je pojačalo društvenu fragmentaciju.¹⁰⁷ Proces izgradnje države je pojačavao društvene razlike i učvrstio društvenu hijerarhiju, pogotovo među plemstvom. Razlika se vidi u tom da su na dvoru obično živjeli samo velikaši. Luj XIV. nije morao držati oko nad svim plemstvom, između ostalog zbog intendantata¹⁰⁸ koji su u njegovo ime bili u kontaktu s periferijom.¹⁰⁹ Općenito, francuski velikaši su morali živjeti na dvoru; biti velikaš bilo je više od titule, to je bila javna služba.¹¹⁰ Na habsburškom dvoru situacija je bila drugačija. Iako su austrijski velikaši bili jednako važni za funkcioniranje države poput njihovih francuskih kolega, nije postojalo stalno tijelo dvorskog plemstva. Oni s pravom sudjelovanja u dvorskom životu bili su nazočni samo kada su to smatrali prikladnim. Odnosno, nisu se morali pojaviti na dvoru kako bi dokazali svoj status.¹¹¹ Ti su aristokrati često imali odlično razumijevanje politike i državnih pitanja, čak se može reći

¹⁰¹ Wilson, *Absolutism*, 69.

¹⁰² Isto.

¹⁰³ Wilson, *Absolutism*, 70.

¹⁰⁴ Wilson, *Absolutism*, 75.

¹⁰⁵ Zmora, *Monarchy*, 80.

¹⁰⁶ Isto.

¹⁰⁷ Zmora, *Monarchy*, 97.

¹⁰⁸ Intendant je bio upravni dužnosnik francuske monarhije, odnosno kraljev agent, u svakoj od provincija (*généralité*). Bili su važni za postizanje administrativnog ujedinjenja i centralizacije.

¹⁰⁹ Collins, *The state in early modern France*, 136.

¹¹⁰ Collins, *The state in early modern France*, 135.

¹¹¹ Duindam, *Myths of Power*, 49.

da su samo oni i elita u administraciji imali istinski ispravan uvid u državne poslove.¹¹² U Habsburškoj Monarhiji, staleži su razvili infrastrukturu dužnosnika koji su provodili odluke sabora, uključujući funkciju *Landmarschalla*, koji je predsjedavao sastancima te na sličan način (ali sa drugačijim ovlastima) povezivao vladara i njegove prostore. Na hrvatskim prostorima tu je funkciju u teoriji ispunjavao hrvatski ban, a u Ugarskoj palatin. Svakako treba istaknuti da je i u Beču život na dvoru bio skup, koštao je i dvostruko više¹¹³ od života na seoskom imanju. Iako ima dokaza da je imućno austrijsko plemstvo preferiralo život na selu zapravo nisu imali privilegiju izbora - gotovo svi su bili protestanti kojima je bio uskraćen pristup habsburškom dvoru na temelju vjerskih razloga. Naime, od vladavine Ferdinanda II. (vladao kao car 1619. – 1637.), prihvaćanje katoličke vjere postalo je uvjet za blistavu karijeru na habsburškom dvoru.¹¹⁴ Katoličko plemstvo koje si je moglo priuštiti život na dvoru imalo je dodatan prihod od službe vladaru, a uz to su često imali i prihode od zemlje. Dvorski je život mogao biti i iznimno unosan za plemstvo jer je mnoge troškove snosio ipak vladar, posebno za one koji su mu bili od iznimne koristi.¹¹⁵ Kraljevski dvor kao mjesto moći i utjecaja svakako ima dugu povijest, ali ranonovovjekovni dvor pokazuje odmak od ranijih praksi i funkcija. Za razliku od srednjovjekovnog dvora, nije bio putujući.¹¹⁶ Druga prepoznatljiva razlika već je spomenuta - dvor je sada mjesto prožeto vladarevim suverenitetom. Uspostava stalne rezidencije (poput francuskog Versaillesa) omogućila je vladarima da razviju i usavrše umijeće prezentacije kraljeve moći.¹¹⁷ Treći element razlike koji se nadopunjuje s drugim, bila je barokna umjetnost koja se brzo pokazala prikladnom za potrebe kraljevske propagande.¹¹⁸ Iako je barokni dvor najčešći na prostorima na kojima prevladava katoličanstvo, pojavljuje se i na protestantskim teritorijima poput Hanovera, Saske i Brandenburga.¹¹⁹ Dakle, prva prepoznatljiva karakteristika ranonovovjekovnog dvora bila je njegova trajna vezanost uz jedno mjesto. Mala površina većine njemačkih teritorija značila je da su mnogi kneževi ionako imali samo jednu glavnu rezidenciju, međutim oni su i dalje putovali i boravili u drugim dvorcima i lovačkim kućama, a brojne teritorijalne podjele dodatno su povećale fragmentaciju i pomicanje fokusa moći.¹²⁰ Čak su i područja ujedinjena pod vlašću Habsburgovaca pokazala iznenađujuće malo koherentnosti - upravo je zato multientički bečki dvor bio glavni zajednički

¹¹² Collins, *The state in early modern France*, 136.

¹¹³ Wilson, *Absolutism*, 76.

¹¹⁴ Duindam, *Myths of Power*, 70.

¹¹⁵ Duindam, *Myths of Power*, 38.

¹¹⁶ Wilson, *Absolutism*, 65.

¹¹⁷ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 40.

¹¹⁸ Wilson, *Absolutism*, 74.

¹¹⁹ Wilson, *Absolutism*, 65.

¹²⁰ Wilson, *Absolutism*, 44.

element i mjesto na kojem se prikazivala nadmoć habsburške dinastije nad svim sastavnicama Monarhije.¹²¹ Ono što njemački povjesničari nazivaju "blizina vladavini" (njem. *Herrschaftsnähe*) postaje glavni čimbenik u koncentraciji moći u rukama sve manjeg broja uglednih plemića.¹²² Oni koji su živjeli u intimnoj blizini vladara mogli su steći veliko bogatstvo vrlo brzo, a taj utjecaj i prestiž postali su ~~rezervat~~ ograničenog broja muškaraca (a ponekad i žena).¹²³ Iako se od 1650-ih vladari sve više poistovjećuju s jednom rezidencijom kao žarišnom točkom za njihovu upravu, i dalje su koristili druge rezidencije. Međutim, one su sada postale "ljetne palače", dok je glavni dvor smješten u novoj zgradi koja je obično bila udaljena od gradova i starijih palača.¹²⁴ Do sredine 1680-ih, francuski dvor se nastanio u novoj veličanstvenoj palači Versailles koja je predstavljala mnoge kraljeve društveno-političke ideje od kojih je jedna strogi dvorski ceremonijal. Memoari iz tog razdoblja sadrže mnoge priče o sporovima o tome tko je gdje sjedio, na čemu i kada.¹²⁵ Prije nego je Luj XIV. ograničio dvoboje, kršenje ceremonijala često je služilo kao izgovor za sukob.¹²⁶ Iako su Habsburgovci zadržavali Hofburg u srcu Beča kao glavnu rezidenciju unatoč izgradnji palače Schönbrunn na rubu grada, njihov dvor je poprimio drugačiji, možda i veći karakter od Versaillesa.¹²⁷ Za njih je cijeli Beč bio pozornica dvorskog ceremonijala na kojoj su projicirali svoj imperijalni imidž, pogotovo nakon oslobađanja grada od osmanske opsade te nakon daljnjih pobjeda u Ugarskoj i na Balkanu.¹²⁸ U Habsburškoj Monarhiji dvorski ritual je često kritiziran kao rasipna ekstravagancija koja je odudarala od svrhe apsolutizma. Umjesto da se skrivaju na dvoru, od vladara se očekivalo da se njihovo istinsko veličanstvo prosuđuje prema njihovom moralu i sličnim vrijednostima.¹²⁹ Značajno je da je većina kritika dolazila izvan plemstva, što ukazuje na valjanost tvrdnje da su kruna i aristokracija dijelili određenu interesnu zajednicu.¹³⁰ Na primjer, što je Beč više postajao centar moći plemstvo je sve više selilo u grad kako bi bilo blizu carske palače Hofburg. Bečka ulica Herrengasse se sastojala gotovo isključivo od gospodskih palača koje su funkcionirale kao "desna ruka" dvoru tj. caru. Slika koju je dvor projicirao i dalje ukazuje na to da je apsolutna vladavina počivala na uvjeravanju, a ne na prisili. Podrijetlo apsolutizma je dakle usko povezano s podrijetlom ranonovovjekovnog dvora, a

¹²¹ Duindam, *Myths of Power*, 66.

¹²² Zmora, *Monarchy*, 97.

¹²³ *Isto*.

¹²⁴ Wilson, *Absolutism*, 66.

¹²⁵ Collins, *The state in early modern France*, 129.

¹²⁶ Collins, *The state in early modern France*, 130.

¹²⁷ *Isto*.

¹²⁸ *Isto*.

¹²⁹ Wilson, *Absolutism*, 53.

¹³⁰ Wilson, *Absolutism*, 79.

apsolutizam uvelike obojan obilježjima manipulacije i socijalizacije. Dvor je pojačao međuovisnost monarhije i plemstva jer su se na njemu predstavljale velikaška i kraljevska moć te su se balansirali velikaški i kraljevski interesi. Položaj koji su miljenici iz visokog plemstva stekli na mnogim dvorovima ukazuje na to da je plemstvo i dalje igralo važnu ulogu. Jako je puno dokaza da se plemstvo mirno prilagodilo novonastaloj situaciji i osiguralo si položaje na dvoru ili u kraljevoj vojsci koji su im i dalje pružali svu udobnost koju su željeli.¹³¹ U prethodnom su poglavlju već istaknute neke implikacije francuskog Frondea od kojih je jedna bila i odluka mladog Luja XIV. da nakon Mazarinove smrti 1661. godine ne imenuje glavnog ministra. Time je na sebe preuzeo koordiniranje rada vijeća, odjela i tajnika, ali najvažnije, preuzeo je osobnu odgovornost za postupke vlade.¹³² To se smatralo povratkom u normalu nakon pola stoljeća vladavine ministara i favorita i bilo je dobrodošlo, a što je više odgovornosti kralj preuzimao to je više trebao potporu svojih vodećih subjekata - njihov utjecaj i njihove prihode.¹³³ Država je, drugim riječima, redefinirala moć plemstva i njihov odnos s kraljem. Uspjeh ili neuspjeh uvelike je ovisio o nečijoj funkciji i korisnosti za državu. Tijekom vladavine Luja XIV., ali i Leopolda I. zapovjedništvo u vojsci, pokrajinska namjesništva, počasna služba na dvoru i diplomacija ostali su otvoreni za plemstvo, u mnogim slučajevima čak je postojao i monopol.¹³⁴

3.2. Vojska

Širenje tehnologije baruta tijekom kasnog 15. stoljeća, u kombinaciji s uvođenjem drugog poboljšanog pješačkog oružja, promijenilo je način vođenja ratova. Umjesto aristokratskog oklopljenog viteza, bojnim poljem sada su dominirale velike mase pješaka koji su koristili novo vatreno oružje u discipliniranim formacijama.¹³⁵ Ove taktičke i tehnološke promjene povećale su razmjere i troškove ratovanja jer su za implementiranje tih promjena bili potrebni kvalificirani ljudi, a s obzirom na sve veće korištenje teških topova trebalo je poboljšati i fortifikacijske tehnike.¹³⁶ Ideju ranonovovjekovne "vojne revolucije" je 1950-ih godina prvi predstavio engleski povjesničar Michael Roberts (1908. – 1997.) koji se fokusirao na promjene koje je u europskom načinu ratovanja uzrokovalo uvođenje prijenosnog vatrenog

¹³¹ Duindam, *Myths of Power*, 43.

¹³² Henshall, *The Myth of Absolutism*, 35.

¹³³ *Isto*.

¹³⁴ Duindam, *Myths of Power*, 65.

¹³⁵ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 158.

¹³⁶ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 157.

oružja. Kao i svi takvi veliki koncepti, ideja vojne revolucije izazvala je neke kontroverze pa neki povjesničari sve više osporavaju ideju vojne revolucije kao posebne etape europske povijesti.¹³⁷ Kako god bilo, u osnovi svih tumačenja je Max Weber¹³⁸ koji državu definira kao "monopol nad legitimnim nasiljem unutar određenog teritorija" te su politička centralizacija i akumulacija vojne moći stoga dugo smatrani kao dva aspekta istog procesa, a to je stvaranje apsolutističke države.¹³⁹ Međutim, jaka monarhija je stvorena konsenzusom i suradnjom. Bez obzira na to što je paralelno rasla i potreba za velikom vojnom moći, osnova apsolutizma se u praksi nalazi u vještom upravljanju vladajućim vojnim elitama dok je oružana sila bila način prikazivanja kraljeve moći. U ovom kontekstu moramo spomenuti jednu promjenu koja je svakako služila kao jedan od alata prikazivanja vladareve snage. Sve češće korištenje vatrenog oružja – napose topova – dovelo je do znatne promjene u graditeljstvu, a oni koji su strahovali od napada bili su prisiljeni istražiti novije, različite metode za podizanje obrambenih tvrđava. Početkom 16. stoljeća do riješenja je došao talijanski inženjer Michele Sanmicheli (oko 1484. – 1559.).¹⁴⁰ On je zamijenio visoke i tanke srednjovjekovne zidove izuzetno debelim, zdepastim zidovima koji su tonuli u zemlju, dok su umjesto tornjeva građene kutne strukture (bastioni) koje su stršale iz zidova i pružale zaštitu tim zidovima, ali i jedne drugima. Nastale utvrde bile su mnogo veće od srednjovjekovnih, a kako je domet topova rastao, postajale su još veće.¹⁴¹ Do tada su vladari svih rangova gradili dvorce, a razlika između najmoćnijeg monarha i najnižeg baruna bila je u broju dvoraca koje su posjedovali. Međutim, u drugoj polovici 17. stoljeća velike utvrde, takozvane *trace italienne*, mogli su si priuštiti samo najbogatiji i najmoćniji vladari.¹⁴² Utvrde su zamijenile dvorce, a bilo kakvo nadmetanje između kralja i plemstva više nije bilo nadmetanje ravnopravnih, već pitanje političkog odnosa autoriteta. Međutim, ova značajna promjena nije značila da je plemstvo izgubilo važan položaj u ratovanju i oružanim sukobima već je njihova uloga redefinirana.¹⁴³ Vrhunac vojnih razvoja dostignut je nakon Tridesetogodišnjeg rata. Nakon donošenja Vestfalskog mira, mnoge plaćeničke snage koje su se borile u ratu – one koje nisu bile uključene su u stalnu vojsku – poslane su kući, a zadaci kao što su novačenje trupa, njihov upis, plaćanje, odijevanje, opremanje i promicanje od sada postaju sve centraliziraniji u rukama manjeg broja velikaša i

¹³⁷ Wilson, *Absolutism*, 19.

¹³⁸ Max Weber (1864. – 1920.) bio je njemački društveni istraživač i teoretičar, danas je smatran jednim od osnivača znanstvene sociologije. Za detaljniji kronološki razvoj ratovanja i prava na uporabu sile vidi: Crevel, *The Rise and Decline of the State*, 155 – 170.

¹³⁹ Wilson, *Absolutism*, 19.

¹⁴⁰ Crevel, *The Rise and Decline of the State*, 157.

¹⁴¹ *Isto*.

¹⁴² Duindam, *Myths of Power*, 42.

¹⁴³ *Isto*.

vladara.¹⁴⁴ Sredinom 17. stoljeća došlo do sve ozbiljnije organizacije stalnih državnih vojnih snaga i u Habsburškoj monarhiji i u Francuskoj. Habsburgovci su u početku zamislili dva načina prikupljanja sredstava za potporu stalne vojske: veću administrativnu učinkovitost i veće poreze.¹⁴⁵ Leopold je uspio navesti plemstvo da povećaju svoju potporu jer ih je uistinu smatrao, zajedno s Crkvom, ključnim stupovima u procesu izgradnje države te je s njima aktivno surađivao, čak i do točke prihvaćanja nešto nižih prihoda sve dok je mogao biti siguran u njihovu odanost kruni.¹⁴⁶ Uspjeh takvog pristupa vidljiv je u velikom sudjelovanju nešto bogatijih prostora češke krune čiji su se staleži od kraja Tridesetogodišnjeg rata do 1698. sastali 59 puta.¹⁴⁷ Češka je od 1650. godine držala određeni broj trupa za stalnu vojsku Ferdinanda III. (car 1637. – 1657.) koje su financirali novi porezi u Češkoj i Moravskoj – ti su prostori kroz jedno cijelo stoljeće osigurali između pola i dvije trećine prihoda Monarhije.¹⁴⁸ U drugu ruku, u Mađarskoj je otvorena represija (i vojna i politička) bila iznimno kontraproduktivna. Raspoređivanje trupa nakon 1671. samo je pogoršalo ionako napetu situaciju, a takozvanih *Deset mračnih godina* koje su uslijedile nisu uspjele slomiti otpor prema apsolutnoj vladavini.¹⁴⁹ Niz ratova i stranih prijetnji koje su se pojavile tijekom njegove vladavine primorale su Leopolda I. da stalno povećava vojsku. Njegov otac Ferdinand III. je nakon Vestfalskog mira zadržao 25 000 vojnika, a on je do 1664. taj broj povećao na 65 000. Godine 1700. imao je 100 000 stalnih vojnika.¹⁵⁰ Rast Leopoldove vojne moći vidimo i u rastu broja vojnika kojima je mogao upravljati tijekom mnogobrojnih ratova u drugoj polovici 17. stoljeća. U sukobima s Osmanskim Carstvom 1662. do 1664. godine na raspolaganju je imao 82 700 vojnika, od toga 51 000 vojnika carske vojske (njem. *Kaiserliche Armee*) i 31 700 vojnika vojske Svetog Rimskog Carstva (njem. *Reichsarmee*).¹⁵¹ U Francusko-nizozemskom ratu (1672. – 1679.) sudjelovalo je 132 350 vojnika (65 840 *Kaiserliche Armee* i 66 510 *Reichsarmee*). U nastavku sukoba s Turcima (1683. – 1689.) koji su kulminirali u konačnoj obrani Beča sudjelovalo je nešto manje vojnika Carstva - 18 100 - dok je carevih vojnika bilo 70 000. Za još jedan rat protiv Francuske, Rat Augsburške lige ili Devetogodišnji rat (1688. – 1697.), Leopold je na raspolaganju imao više vojnika Carstva tako da je u sukobu sudjelovalo oko 127 000 vojnika (70 000 *Kaiserliche Armee* i 57 410 *Reichsarmee*). Iako Rat za španjolsko

¹⁴⁴ Crevelde, *The Rise and Decline of the State*, 160.

¹⁴⁵ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 59.

¹⁴⁶ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 60.

¹⁴⁷ *Isto*.

¹⁴⁸ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 61.

¹⁴⁹ Wilson, *Absolutism*, 96.

¹⁵⁰ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 59.

¹⁵¹ Broj vojnika carske vojske odnosi se na one koje je car Leopold I. mogao okupiti s prostora obitelji Habsburg, vojnici Svetog Rimskog Carstva korišteni su u sukobima u kojima sudjeluje i Carstvo kao politički entitet.

naslijeđe (1701. – 1714.) malo izlazi iz vremenskog okvira ovog rada svakako treba napomenuti veliku vojnu snagu koju je Leopold I. imao na raspolaganju u ovom sukobu koji je bio od iznimne važnosti za budućnost Habsburške Monarhije – 260 090 vojnika.¹⁵² Kao što vidimo, Leopold je većinu svoje vladavine proveo u ratu, a većina tih sukoba bili su upravo protiv Luja XIV. kojeg historiografija pamti kao posebno ratobornog. Ideja da centralizirane države imaju prirodnu tendenciju širenja bila je već duboko ukorijenjena u misao 17. stoljeća te je bila potkrepljena Lujevim agresivnim sukobima.¹⁵³ Apsolutizam je uistinu bio sklon određenim ratovima, ali to nije bila njegova osnova. Naglasak na nasljednom pravu povećao je tendenciju ka sukobima oko prava nasljeđa koje je stajalo iza većine prethodno nabrojanih ratova.¹⁵⁴ Međutim, u rat se upuštalo s velikom nevoljkošću - ideološke osnove apsolutizma zapravo su bile pacifističke: čuvanje reda i mira, pridržavanje kršćanskih načela i promicanje općeg dobra.¹⁵⁵ Poput Leopolda, Luj XIV. je također širio vojsku i nastojao centralizirati svoju mogućnost upravljanja vojnom silom. Iako neki dokazi govore da je Luj krajem 17. stoljeća imao 400 000 vojnika, opseg kraljevske kontrole nad njima je u nekim aspektima preuveličan.¹⁵⁶ Vojne reforme Luja XIV. zapravo su počele s njegovim ocem Lujem XIII. 1620-ih godina. On je ili ukinuo ili ograničio tri neovisna vojna položaja - konstabl, admiral Francuske i general-pukovnik pješništva (konačno ukinuto tek 1661.).¹⁵⁷ Do vremena Luja XIV. kralj je imao potpunu ovlast imenovanja svih zapovjednih časnika u mornarici te svih činova od pukovnika na više u vojsci.¹⁵⁸ U praksi međutim, kralj je u drugoj polovici 17. stoljeća ipak imao manje utjecaja na vojsku te se centralizacija vojske kretala sporije nego što je stereotip apsolutističke vojne sile dugo prikazivao. Naime, kapetani su često uvećavali brojke novih vojnika te nisu prijavljivali dezertere kako bi tražili plaću za nepostojeće trupe pa tako vojna snaga na papiru nije vjerojatno odgovarala stvarnosti.¹⁵⁹ Također, kralj je uvijek imao ovlast imenovanja vojnih upravitelja pokrajina ili gradova, ali ih je rijetko smjenjivao te je obično sin starog vojnog namjesnika naslijedio oca. Također, u društvenoj hijerarhiji morao je biti barem vojvoda što je ograničavalo kraljeve moguće alternative, dok su u vojsci pukovnije također prelazile s oca na sina ili su na drugi način ostajale u istoj obitelji.¹⁶⁰ Luj XIV. je u potpunosti

¹⁵² Peter Wilson, *Heart of Europe: A History of the Holy Roman Empire* (Cambridge: Harvard University Press, 2016), 460–461, tablica 13.

¹⁵³ Wilson, *Absolutism*, 97.

¹⁵⁴ Collins, *The state in early modern France*, 96.

¹⁵⁵ Wilson, *Absolutism*, 52.

¹⁵⁶ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 41.

¹⁵⁷ Collins, *The state in early modern France*, 94.

¹⁵⁸ *Isto*.

¹⁵⁹ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 41.

¹⁶⁰ Collins, *The state in early modern France*, 94.

razumio takva ograničenja. Jednom je primijetio da "zapovjedništvo ne može dati nekome iz nove obitelji jer su svi časnici ili rođaci ili klijenti sadašnjeg zapovjednika; kad bi u zapovjedništvo postavio nekoga iz druge obitelji, cijeli bi časnički zbor dao ostavku."¹⁶¹ Rast vojski zahtijevao je sve veći broj zapovjednika, a te je položaje preuzimalo plemstvo. Ono je zadržalo praktički monopol na najvišim vojnim položajima u Europi sve do 19. stoljeća, a svakako tijekom vladavine Luja XIV.¹⁶² Dakle, ratovanje je u svim svojim aspektima i dalje bilo usko povezano s plemstvom Hrabrost na bojnopolju nastavila je igrati važnu ulogu, a želja vladara da plemstvo veže za kraljevsku vojnu službu (prestižnim položajima i službama) nije bila zavjera da ih se zauvijek razoruža.¹⁶³ Luj je prihvatio dominaciju plemstva unutar vojske. Međutim, istina je da je postupno povećavao svoju kontrolu i na kraju uvjerio plemstvo da prihvati osnovna načela standardizacije.¹⁶⁴ Osnivanje stalnih vojnih snaga tijekom posljednjih godina 17. stoljeća dovelo je do ideje da vojnici nisu ubojice koji se bore za neke podle ciljeve već ljudi koji ispunjavaju svoju dužnost prema vladarima ili državama te je tako došlo i do izuma nove pravne kategorije – ranjenika.¹⁶⁵ Jednom kada su vojnici ozljeđeni nije bilo smisla dalje ih kažnjavati. Uskoro se počinju sklapati sporazumi – prvo bilateralni, zatim opći - koji su ranjenima obećavali, pod uvjetom da se ne nastave boriti, liječenje te imunitet od daljnjih vojnih akcija.¹⁶⁶ U ovom su se razdoblju pojavile i prve uniforme. Svrha prvih uniformi služila je kako bi se razlikovali one koji su bili ovlašteni boriti se u ime države od onih koji nisu, a od 1660. nadalje uniforme postaju sve intrikantnije jer su se vladari, između ostalog, počeli natjecati tko će impresivnije odjenuti svoje trupe.¹⁶⁷ Razvoj stalne vojske pod potpunom kraljevskom kontrolom promijenit će i odnos između centra i periferije. Bez obzira na to što je plemstvo imalo monopol nad najvišim vojnim funkcijama, naredbe su se mogle provoditi izravnije što je smanjilo potrebu za oslanjanjem na posredničku pomoć plemstva.¹⁶⁸ Izgleda da se više radilo o političkoj manipulaciji vojne i društvene elite. I dvor je služio u tu svrhu – na dvoru je kralj procjenjivao, birao i nagrađivao svoje vojskovođe, a od njih je najviše tražio politički angažman pa tek onda vojnu službu.¹⁶⁹ Tako su velike vojske i vojskovođe okupljene oko vladara bile pokazatelj povećanja središnje moći, ali ne i oruđe za prisilno nametanje apsolutizma. Sve su vlade sada morale prikupiti velike svote novca koje su stalne vojske

¹⁶¹ Collins, *The state in early modern France*, 94.

¹⁶² Duindam, *Myths of Power*, 42.

¹⁶³ *Isto*.

¹⁶⁴ Collins, *The state in early modern France*, 95.

¹⁶⁵ Crevel, *The Rise and Decline of the State*, 161.

¹⁶⁶ Crevel, *The Rise and Decline of the State*, 162.

¹⁶⁷ *Isto*.

¹⁶⁸ Collins, *The state in early modern France*, 94.

¹⁶⁹ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 39.

zahtijevale. Za to im je trebao sve veći broj službenika koji bi skupljali taj novac i upravljali njegovim trošenjem. U tom je pogledu ranonovovjekovlje predstavljalo temeljnu revoluciju u vlasti. Oporezivanje je već u 16. stoljeću predstavljalo značajan teret za građane, a u 17. stoljeću je dramatično poraslo.¹⁷⁰ Pod tim okolnostima, europske su države trebale brzu ekspanziju broja vladinih dužnosnika.

3.3. Administracija

Ranonovovjekovnu administraciju neizbježno prati riječ buržoazija. Taj je pojam, poput apsolutizma, iako u nešto manjoj mjeri, izazvao određene polemike u historiografiji. Veći dio 20. stoljeća povjesničari su koristili izraz buržoazija kako bi definirali skupinu ljudi između plemstva i seljaka, odnosno onih koji se nisu uredno uklapali u tri reda srednjovjekovnog društva - oni koji mole, oni koji se bore i oni koji rade.¹⁷¹ Francuska revolucija (često opisana i kao buržoaska revolucija) dugo se smatrala kulminacijom klasnih sukoba između politički ambiciozne buržoazije i umiruće aristokracije. Međutim, povjesničari od 1970-ih sve više ističu da je buržoazija, ako je postojala prije Francuske revolucije, bila sklonija društvenoj mobilnosti nego gomilanju bogatstva.¹⁷² S obzirom na relativno lagan ulazak u redove plemstva i sve češće brakove između plemstva i bogatih građana, na francuskom dvoru je za vrijeme Luja XIV. bilo negodovanja zbog tih "novih ljudi" koji su sudjelovali u državnim i kraljevim poslovima (kao što smo vidjeli u memoarima vojvode Saint-Simonea), ali to je vjerojatno zato što je u Francuskoj razlika između tzv. novog i starog plemstva bila puno manje izražena nego, na primer, u Habsburškoj Monarhiji. Na bečkom dvoru, oni koji su se do visokih financijskih ili političkih položaja popeli dugom karijerom ili talentom nisu nailazili na veliko negodovanje, prvenstveno zato što je austrijsko plemstvo imalo izuzetno čvrst položaj i na dvoru i u vlasti te je razlika između starog plemstva i novog plemstva ostala od velikog značaja.¹⁷³ Koliko god su njihove razlike u društvenoj hijerarhiji bile istaknute, pojava novih ljudi u državnoj službi nije dovela do sukoba s plemstvom, niti je to uzrokovalo sukob plemstva i vladara ni u Francuskoj ni u Habsburškoj Monarhiji - više je dokaza da su te novopridošlice htjele da ih plemstvo prihvati.¹⁷⁴ Dakle, zapravo je došlo do ekonomskog i društvenog potvrđivanja plemićkog statusa. Osim visokih miraza za kćeri, ekonomski resursi i utjecajne

¹⁷⁰ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 39.

¹⁷¹ Christine Adams, "Bourgeoisie", 296.

¹⁷² Adams, "Bourgeoisie", 297.

¹⁷³ Duindam, *Myths of Power*, 72.

¹⁷⁴ Duindam, *Myths of Power*, 55.

karijere omogućili tim su obiteljima visoko obrazovanje sinova koji su kroz državnu službu i obiteljsko bogatstvo također mogli zauzeti utjecajne položaje.¹⁷⁵ Bez obzira na to što je plemstvo bilo daleko od propadanja, ovi su pojedinci brzo našli svoje mjesto u poslovnim i administrativnim krugovima te su zauzeli položaje ekonomskog i političkog utjecaja. U srednjem vijeku, i u Francuskoj i u Habsburškoj Monarhiji, vladari i plemstvo su donosili zakone i provodili pravdu. Drugim riječima, nije postojala jasna razlika između izvršne, zakonodavne i sudske vlasti. Već smo razjasnili kako je ranonovovjekovna politička teorija počela razlikovati te pojmove, a do druge polovice 17. stoljeća države su intenzivnije započele dugotrajne procese centralizacije, standardizacije i profesionalizacije javnih službi. Te su procese pratili razvoji velikih vojnih, administrativnih, pravnih i ekonomskih odgovornosti. Iako je administracija postala sve profesionalnija i složenija te je bilo nemoguće da kralj zaista sve prati, državni su se poslovi za sada i dalje obavljali u ime kralja.¹⁷⁶ Ranonovovjekovlje je svjedočilo širenju institucija u kojima je plemstvo igralo nešto manju ulogu, prije svega zato što su sve osim najviših upravnih službi smatrali ispod svog položaja.¹⁷⁷ Zato su prikupljanje poreza i upravljanje financijama bili domena bogatijih građana, a za posao na tim funkcijama sve je češće bila potrebna diploma prava ili sličan dokaz osposobljenosti.¹⁷⁸ Iako je od kraja 16. stoljeća studiranje bilo primjereno za osobu plemićkog statusa, plemstvo je i dalje većinom učilo jahačke sposobnosti, fizičku spretnost i borilačke vještine.¹⁷⁹ Uskoro su umjesto plemstva pokrajinske državne institucije sa središtem povezivali posrednici koji su dijelili kraljevske ovlasti kako bi kruna imala potporu u periferiji.¹⁸⁰ Za razliku od osoblja koje je služilo ranijim vladarima, ranonovovjekovna europska administracija nije se sastojala od svećenika, robova, niti nužno aristokrata. Taj postupan prelazak s feudalnih gospodara na imenovane službenike (često s plaćom) je dovelo do pomaka s lokalne na specijaliziranu podjelu rada.¹⁸¹ U 16. stoljeću pojavili su se prvi državni tajnici specijalizirani za neku posebnu funkciju, a uskoro se uvode i posebni administrativni odjeli čije odgovornosti nisu bile ograničene na određene pokrajine već su pokrivala cijelo kraljevstvo i uključivale specijalizaciju u određenom području.¹⁸² O Francuskoj lokalnoj upravi u ranonovovjekovlju (za koju se općenito smatra da je prošla jednu od dramatičnijih administrativnih promjena) znamo iznenađujuće malo,

¹⁷⁵ Adams, "Bourgeoisie", 299.

¹⁷⁶ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 148.

¹⁷⁷ Duindam, *Myths of Power*, 40.

¹⁷⁸ *Isto*.

¹⁷⁹ Duindam, *Myths of Power*, 39.

¹⁸⁰ *Isto*.

¹⁸¹ van Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 144.

¹⁸² *Isto*.

najbolja studija je iz 1913. autora Edmonda Esmonina o upravljanju izravnim porezima u Normandiji te kako su intendanti i postojeća financijska uprava stvorili učinkovitiji sustav.¹⁸³ Administrativno dopisivanje koje je preživjelo Revoluciju 1789. također prikazuje određene promjene. Iz njih vidimo da su ministri Luja XIV. znali da su glavni preduvjet moderne vlasti točne informacije – imali su namjeru pribaviti ogromne količine detaljnih, statističkih informacija kako bi djelovali učinkovitije.¹⁸⁴ U tom su donekle i uspjeli, ali ne na način na koji bi to učinila moderna vlada, bili su vezani tradicionalnim (praktičnim i teoretskim) ograničenjima francuske monarhije.¹⁸⁵ Od 1680-ih i 1690-ih i u Beču počinje znatan razvoj državne administracije i širenje mreže dvorskih institucija te povećanje broja stalnih kraljevskih službenika sa stalnim smještajem u gradu.¹⁸⁶ Intenzivna komunikacija s ostalim političkim, društvenim i kulturnim središtima Europe, širenje grada i širenje barokne kulture privuklo je financijski i politički značajne obitelji Monarhije. To Beč stavilo na kartu kao utjecajno mjesto koje je sve više privlačilo ambiciozno plemstvo te se utjecaj samog grada sve više mogao vidjeti i u ostatku Monarhije.¹⁸⁷ Uskoro se i u Beču se polako razvijala nova elita državnih dužnosnika, dok su pozicije u diplomaciji i kraljevskoj kući bile su otvorene samo za najviše plemstvo te su bile odvojene i od najviših razina administracije - pojedinac s visokim ceremonijalnim položajem mogao je izvršiti veliki utjecaj na kraljevsku politiku.¹⁸⁸ U obje je države aristokracija imala isti tradicionalni legitimitet kao i kralj te su zato mogli predstavljati i potencijalnu prijetnju za vladarev autoritet. Vladaru je stoga saveznike bilo jednostavnije pronaći među srednjim i nižim plemstvom. Na primjer, pri imenovanju službenika Luj XIV. je za državne tajnike, ministre, vijećnike i upravitelje birao odgovarajuće osobe iz nižeg plemstva od kojih većina izvorno nije bila ni bogata ni moćna te su zato bili vezani za kraljevske interese i utjecaje.¹⁸⁹ Biskupi su, na primjer, bili popularni kao administrativni upravitelji jer je njihov celibat teoretski predstavljao jamstvo da će se njihova ovlast vratiti monarhu nakon njihove smrti, ali su u praksi čak i biskupi uspjeli svoju osobnu moć pretvoriti u obiteljski posjed.¹⁹⁰ Leopold I. je također često imenovao talentirane i marljive pojedince izvan kruga plemstva za osoblje u novoj i sve važnijoj austrijskoj kancelariji. Također ih je postavljao na brojne podređene položaje unutar najviših državnih vijeća. Ti obučeni stručnjaci obično su bili

¹⁸³ Collins, *The state in early modern France*, 106.

¹⁸⁴ Collins, *The state in early modern France*, 113.

¹⁸⁵ *Isto*.

¹⁸⁶ Horbec, "Habsburška Monarhija", 422.

¹⁸⁷ *Isto*.

¹⁸⁸ Duindam, *Myths of Power*, 41.

¹⁸⁹ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 171.

¹⁹⁰ Duindam, *Myths of Power*, 51.

pravnicima i uvijek katolicima.¹⁹¹ Zapošljavanje ljudi iz srednjeg i nižeg plemstva nije nova praksa – još od 14. stoljeća koristi od isključivanja velikaša bile su očite - bili su sebični i nepouzdana, s tendencijom da služe po vlastitim uvjetima, a ne kraljevima.¹⁹² Vojvoda Saint-Simon (1675. – 1755.) u svojim je memoarima osuđivao tendenciju Luja XIV. da bira "odvratne ljude uzdignute iz prašine" za svoje osoblje umjesto plemstva.¹⁹³ Luj XIV. je svakako surađivao s velikašima, ali je također dobro procjenjivao karakter te oprezno bira velikaše od povjerenja. Ako je primao savjete od velikaša, to je bilo zato što je on tražio savjete, ne zato što su ih velikaši imali pravo dati.¹⁹⁴ Također, ukidanje statusa povlaštenim tijelima i pojedincima nije bilo u skladu s prirodom francuske monarhije i vjerojatno bi naišlo na žestoku opoziciju. Bilo je jednostavnije tolerirati stare institucije i paralelno graditi novije, manje sustave unutar tih institucija nego maknuti privilegirane osobe s njihovih čvrstih pozicija.¹⁹⁵ Što se tiče dvorskog osoblja, razne sluge i članovi kraljevog kućanstva većinom su bili birani iz redova plemstva (na primjer, sinovi feudalnih gospodara često su na dvoru stjecali obrazovanje koje je bilo primjereno njihovom statusu).¹⁹⁶ Međutim, to nije isključivalo ljude skromnijeg porijekla koji su se istaknuli u kraljevoj službi te su u aristokraciju ulazili ženidbom, na primjer, udajom bogate građanske kćeri za sina iz osiromašene plemićke kuće, time bi kći dobila titulu, a plemićka obitelj kapital bez gubitka statusa.¹⁹⁷ Francusko društvo je u neku ruku osuđivalo te "društvene penjače", ali rijetke su obitelji izbjegavale financijski isplativ brak - miraz kćeri predsjednika pariškog parlamenta obično se kretao od 300 000 do 600 000 livara do kraja 17. stoljeća, to jest, dobivala je približno isti iznos kao kći kneza.¹⁹⁸ Sklapanje takvog braka bilo je uobičajeno u Francuskoj, dok se Austriji, na primjer, takav potez često izbjegavao jer je plemićki status podjednako ovisio o genealogiji ženske linije.¹⁹⁹ Rastuća državna administracija je tako omogućila dosljednije funkcioniranje državnog aparata te je utkala put ka sve samostalnijim institucijama koje će u modernom razdoblju poprimiti funkcije ministarstava, pogotovo u velikim monarhijama poput Francuske te politički kompleksnim poput Habsburške Monarhije. Iste društvene i političke promjene vidimo i u Francuskoj i u

¹⁹¹ Ingraio, *The Habsburg Monarchy*, 59.

¹⁹² Henshall, *The Myth of Absolutism*, 50.

¹⁹³ Collins, *The state in early modern France*, 133.

¹⁹⁴ Henshall, *The Myth of Absolutism*, 51.

¹⁹⁵ Duindam, *Myths of Power*, 50.

¹⁹⁶ Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 129.

¹⁹⁷ Collins, *The state in early modern France*, 130.

¹⁹⁸ *Isto*.

¹⁹⁹ Duindam, *Myths of Power*, 50.

Habsburškoj Monarhiji, a svi navedeni društveno-politički trendovi odrazli su se i na ustaljene navike te privilegije hrvatskoga plemstva.

4. APSOLUTIZAM U PRAKSI: HRVATSKO PLEMSTVO I HABSBUŠKI VLADAR

U prethodnom smo poglavlju istaknuli tri osnovna elementa za prikaz apsolutizma u praksi: dvor, administraciju i vojsku. Ti se elementi mogu primijeniti i na prostore Hrvatskog Kraljevstva gdje povratak moći u vladareve ruke, kao u Francuskoj i u ostatku Habsburške Monarhije, nije nužno značio pad moći i utjecaja plemstva i plemićkih institucija. Hrvatsko je plemstvo imalo i zadržalo društveno-političke povlastice, dok karakter apsolutizam u Hrvatskom Kraljevstvu pokazuje nama već poznate značajke – suradnju vladara i lokalnih institucija moći s ciljem ostvarenja obostrane koristi.

4.1. Bečki dvor i hrvatsko plemstvo

Hrvatsko je plemstvo, s par izuzetaka²⁰⁰, teže dolazilo do značajnijih uloga na Bečkom dvoru prvenstveno zbog geografske udaljenosti te ostalih infrastrukturnih prepreka koje je uzrokovao dugogodišnji rat s Osmanskim Carstvom, na primjer financijska iscrpljenost Hrvatskog Kraljevstva, nedostatak informacija o međunarodnim političkim događajima te mali broj obrazovanih utjecajnih osoba.²⁰¹ S obzirom na to da je život na dvoru bio skup, te su prepreke od hrvatskog plemstva tražile još veće financijske izdatke.²⁰² Kao što će ovo poglavlje prikazati, iako nije bilo znatno prisutno na Bečkom dvoru, hrvatsko plemstvo nije bilo politički nemoćno. Naprotiv, na njih su također utjecali snažni društveni i politički ranonovovjekovni trendovi. Ako i nisu boravili na samom dvoru, Beč je kao središte moći svejedno privlačio plemstvo svjesno činjenice da svoj status i utjecaj mogu vezati i povećati ako su u blizini vladara.²⁰³ Od plemstva koje je često boravilo u Beču i tamo gradilo svoje kuće svakako treba istaknuti velikaške obitelji Zrinski (od kojih je, na primjer, Adam Zrinski rođen u Beču 1662. godine)²⁰⁴, obitelj Esterházy, Pálffy, Batthányi, Nádasdy te Erdődy te obitelj Zrinski.²⁰⁵ Međutim, Beč nije bio zatvoren ni za niže plemstvo koje se također nastojalo popeti na viši

²⁰⁰ Géza Pálffy, *Povijest Mađarske: Ugarska na granici dvaju imperija* (Zagreb: Meridijani, 2010), 54. Valja istaknuti Ferenc Thurza, predsjednika Dvorske komore te Gašpara Keglevića, stolnika cara Maksimilijana.

²⁰¹ Nataša Štefanec, *Država ili ne, Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici* (Zagreb: Srednja Europa, 2011), 457-458.

²⁰² Štefanec, *Država ili ne*, 87.

²⁰³ *Isto*.

²⁰⁴ Marina Bregovac Pisk; Dubravka Botica, "Posjedi obitelji Zrinski. Ostaci aristokratskih rezidencija ranog novog vijeka.", u: *Ar set Virtus. Hrvatska – Mađarska. 800 godina zajedničke kulturne baštine*. ur. Marina Agarić (et al.) (Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; Mađarski nacionalni muzej, 2020), 145.

²⁰⁵ Horbec, "Habsburška Monarhija", 428-429.

stupanj društvene hijerarhije. To su na primjer bile obitelji Magdalenić, Malenić, Rauch, Vojković, Oršić te obitelj Sermage.²⁰⁶ U kontekstu hrvatskog prisutstva u gradu Beču važno je spomenuti i djelovanje Hrvatskog kolegija u Beču kojeg je 1624. utemeljio zagrebački kanonik Baltazar Napuly. U Kolegiju su prvenstveno su boravili zagrebački sjemeništari koji su u Beč poslani na školovanje.²⁰⁷ Hrvatski kolegij u Beču je bio važan i jer su mnogi koji su na njemu boravili kasnije postali važne političke i društvene figure, dok su se rektori Kolegija zalagali za interese Kraljevstva u bečkim političkim krugovima. Veliki utjecaj rektora vidimo i u tom što su često bili članovi izaslanstava koje je Hrvatski sabor slao na Bečki dvor.²⁰⁸ Već od travnja 1673. godine Hrvatski sabor imenuje stalnog agenta u Beču koji bi zastupao interese Kraljevstva.²⁰⁹ Uz to, od 1674. do 1700. godine u Beč je poslano još 19 izaslanstava Sabora s detaljnim instukcijama o intervencijama o važnim političkim pitanjima.²¹⁰ Osim gotovo konstantnog prisutstva hrvatskih predstavnika u Beču, izaslanstva su važna i jer Hrvatski sabor preko njih izvršava svoju zakonodvnu ulogu u suradnji s kraljem.²¹¹ Obično su poslanstvo Sabora činili po jedan predstavnik iz svakog staleža, odnosno po jedan predstavnik velikaša, prelata i plemstva.²¹² U ovom se kontekstu svakako trebamo detaljnije dotaknuti još jedne funkcije koja je povezivala Hrvatski sabor i Bečki dvor, a to je funkcija bana. Bana je birao kralj iz redova velikaša te je njegova dužnost bila prvenstveno personifikacija kralja na hrvatskim prostorima.²¹³ Međutim, i kod banske funkcije vidimo ambivalentnost ranonovovjekovne političke vlasti, ban je polagao zakletvu kralju, ali pred Saborom. Time je potvrđivao svoju odgovornost kralju što je značilo i određenu autonomiju u odnosu na Sabor. Međutim, ban je polaganjem zakletve pred Saborom preuzimao odgovornost djelovanja u interesu Kraljevstva.²¹⁴ Sabor je svakako nastojao osigurati pravne temelje pomoću kojih bi se banske ovlasti u bućnosti mogle prenijeti na staleže. Na primjer, ban Adam Batthyány (banovao 1693. – 1703.) je u Saboru ovjerio nekoliko važnih odredbi uključujući zahtjev za suglasnost Sabora prije imenovanja dužnosnika u krajiškim uredima (za svaki čin iznad vojvode). Osim toga, propisano je da će u odsutnosti bana staleži preuzeti odgovornost za civilne teritorije. Taj

²⁰⁶ Isto.

²⁰⁷ Kamilo Dočkal, *Hrvatski kolegij u Beču 1624-1784*. (Beč; Zagreb: Hrvatski povijesni institut u Beču, 1996), 332.

²⁰⁸ Isto.

²⁰⁹ ZHS 1, čl. 4, 328.

²¹⁰ Primjere ovih izaslanstava nalazimo u ZHS 1, čl. 10, 488; ZHS 2, čl. 2, 22 te čl. 1, 33. Ova izaslanstva navodi i Zrinka Blažević u djelu *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije* (Zagreb: Barbat, 2002), 72.

²¹¹ Horbec, "Habsburška Monarhija", 410.

²¹² Isto.

²¹³ Ivan Beuc, *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije* (Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 1985), 203.

²¹⁴ Isto.

je dokument staležima davao i ovlast da svake godine u Bansku krajinu šalju komesare koji će obavljati inspekcije, s posebnim fokusom na inspekciju vojne opreme.²¹⁵ S obzrom na to da je ban Batthyány često boravio u Beču, izaslanici su mu za "zasluge" donosili novac, a njegovoj supruzi Eleonori, kćeri imućnog austrijskog kancelara grofa Theodora Altheta Strattmanna (1637. - 1693.), poklanjali su nakit.²¹⁶ Uzimajući u obzir pokroviteljske odnose koji su bili u srcu društvene manipulacije ranonovovjekovne elite, mogu se objasniti banovi politički uspjesi, ali se može i zaključiti da je funkcija bana bila, u određenom smislu, oruđe u rukama plemstva. Dakle, razvijanjem ovakvih odnosa, hrvatsko plemstvo nije moralo biti sveprisutno na Bečkom dvoru kako bi imalo utjecaja na domaću politiku. Ono je imalo kanale komunikacije s kraljem dok su lokalna pitanja rješavali samostalno zbog čega je njihov pristanak bio ključan u provođenju kraljeve volje na lokalnoj, kraljevinskoj razini. Dapače, krajem 17. stoljeća u Kraljevstvu vlada prohabsburška politika koju je podupirao ban kao kraljev zastupnik, ali i Sabor i većina plemstva.²¹⁷ Središte moći Hrvatskog Kraljevstva nije bio Beč, niti funkcija bana, već rastuća administracija Hrvatskog sabora, gdje su pojedinci iz redova srednjeg i nižeg plemstva s dugotrajnim karijerama gradili moć i autoritet na lokalnoj razini, što središnja vlast nije mogla bez njihove suglasnosti. Njihova "izoliranost od Beča" zapravo je bila izrazita samostalnost u provođenju lokalne politike. Kada shvatimo stvarnu samostalnost hrvatske uprave, vidimo da nisu ni trebali sudjelovati u dvorskom ceremonijalu kako bi utjecali na politiku Kraljevstva jer je srce političkog i društvenog života za hrvatsko plemstvo bio Hrvatski sabor.

4.2. Administracija na staleški način²¹⁸

Iako je ranonovovjekovni prostor Kraljevstva bio sveden na samo tri županije (Zagrebačku, Križevačku i Varaždinsku) te se još smanjio nakon pogibljive knezova Petra Zrinskog i Nikole Frankopana pogrešno je zaključiti da su hrvatski "ostaci" bili usitnjeni politički

²¹⁵ Zrinka Blažević, *Vitezovićeve Hrvatska*, 77.

²¹⁶ Blažević, *Vitezovićeve Hrvatska*, 78.

²¹⁷ Ivana Jukić, "U sjeni hrvatske pragmatičke sankcije", u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007), 150.

²¹⁸ Ovo je potpoglavlje uvelike rezultat rada na izbornom predmetu *Plemstvo u Hrvatskom saboru 1650.-1740.* U istraživanju razdoblja od 1655. do 1680. sudjelovali su Luka Antekolović, Marko Ercegovac, Ante Franić, Anastazija Gobin, Mijo Ilić, Ivan Luka Kovačić, Karlo Perković, Mateo Skorin te Borna Stanko. U istraživanju razdoblja od 1680. do 1723. sudjelovali su Martin Došen, Ivan Golemac, Beti Kužet, Antun Mušak, Karlo Tominić te Lucia Zorica. Ovim putem vam svima želim zahvaliti na velikom trudu koji ste uložili u prikupljanje informacija koje su korištene u ovom radu.

slabi. Spomenute županije funkcionirale su kao kao zajednice plemića, a hrvatsko je plemstvo, kao i u ostatku Europe, bilo nositelji političkog života.²¹⁹ One osobe koje su prema zakonima Kraljevstva imale pravo na glas i mjesto u Saboru nazivamo staležima i redovima (*status et ordines*) te oni predstavljaju vladajući sloj Kraljevstva.²²⁰ Prelati su sačinjavali prvi stalež, a pod njima su smatrani katolički dijecezanski i titularni biskupi, opati, prepoziti na čelu samostana ili kaptola koji su posjedovali plemićko dobro. Drugi stalež su predstavljali velikaši kojima je pripadao ban, zatim razni dvorski dostojanstvenici, veliki župani te grofovi i baruni. U kontekstu ovoga rada iznimno je važan treći stalež – plemstvo – koje je u Saboru bilo najbrojnije te je prvo prošlo kroz ranonovovjekovne administrativne promjene unutar državnih institucija. U djelovanju Sabora sudjelovala su i po dva predstavnika četvrtog staleža, slobodnih kraljevskih gradova.²²¹ Hrvatski su staleži sudjelovali u širem europskom procesu rasta administracije koji je sve više bio domena visoko obrazovanog, imućnijeg nižeg i srednjeg plemstva koje je stjecanjem utjecajnih i unosnih javnih službi imalo i mogućnost karijernog napredovanja.²²² Koliko je važno saborsko plemstvo tj. ono plemstvo koje je obnašalo saborske funkcije dokazuje i organizacija Sabora. Na čelu tzv. Banovog stola sjedili su ban i zagrebački biskup, a pravo sijela za stolom imali su veliki župani i velikaši kojih je rijetko bilo više od trojice, zatim dva zagrebačka i dva čazmanska kanonika, a najbrojnije je bilo plemstvo koje je obnašalo funkcije podbana, protonotara, podžupana (križevačkog, varaždinskog i zagrebačkog) te županijskih bilježnika.²²³ Pojedinci koji su obavljali navedene službe su bili članovi snažne saborske društvene strukture koja je kreirala kraljevinske zakone. Ako je kralj htio ostvariti svoje interese u Kraljevstvu nije imao puno izbora nego se umrežiti u poslove saborskog plemstva.²²⁴ Bez toga je bilo gotovo nemoguće provesti bilo kakvu veću odluku Bečkog dvora. Zakonodavna vlast u Kraljevstvu bila je podijeljena između Sabora i kralja. Sabor je imao mogućnost predlagati članke i zakonske mjere za raspravu, ali je mogao i donositi manje odluke bez konzultacija s kraljem.²²⁵ Na primjer, parlamenti u Austriji nisu imali takve zakonodavne ovlasti, niti formalni utjecaj na upravljanje, bez obzira na to što je nadvojvoda slušao njihove savjete.²²⁶ Također, saborske skupštine su služile i kao sredstvo

²¹⁹ Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*, 114.

²²⁰ Beuc, *Povijest institucija*, 186.

²²¹ *Isto*.

²²² Zlatko Herkov. *O rukopisu >>Notatae de preaeicipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae<<* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984), 46.

²²³ Herkov, *O rukopisu*, 47.

²²⁴ Ivana Jukić; Josip Kasalo, "Kraljevinska prava, kraljevinska elita: primjer protonotara Jurja Plemića (1690.-1713.)", u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2016), 126.

²²⁵ Štefanec, *Država ili ne*, 247.

²²⁶ *Isto*.

neizravnog i neformalnog, ali značajnog, utjecaja na zakonodavstvo i političke poslove na njihovim teritorijima.²²⁷ Kada rekonstruiramo dugotrajne karijere saborskog plemstva možemo jasno vidjeti kako su saborske strukture gradile svoju administraciju. U Tablici 1 istaknute su osobe čija je saborska karijera trajala duže od deset godina, koje su funkcije obavljali i koliko dugo.

Tablica 1. Plemstvo Hrvatskog sabora 1650. - 1700. s karijerom dužom od deset godina

Osoba	Funkcija	Razdoblje službe	Trajanje karijere ukupno
Gašpar Orehovečki	podban	1642. – 1673.	31 godina
Ivan Zakmardi	protonotar blagajnik podžupan Varaždinske županije	1644. – 1668. 1655. – 1662. 1662.	25 godina
Franjo Ladanić	bilježnik Varaždinske županije	1649. – 1675.	26 godina
Nikola Gothal	podžupan Zagrebačke županije blagajnik	1650. – 1672. 1663. – 1664.	22 godine
Nikola Patatić	podžupan Varaždinske županije Protonotar	1659. – 1668. 1668. – 1675.	16 godina
Petar Antolčić	podžupan Križevačke županije protonotar podžupan Zagrebačke županije	1675. – 1683. 1680. – 1686. 1684. – 1686.	11 godina
Franjo Majcen	podžupan Varaždinske županije protonotar podžupan Križevačke županije	1675. 1675. – 1680. 1663. – 1675.	18 godina
Stjepan Jelačić	podžupan Zagrebačke županije podžupan Varaždinske županije protonotar podban	1681. – 1686. 1681. 1686. – 1690. 1686. – 1690.	28 godina
Baltazar Vragović	podban	1681. – 1696.	15 godina
Jakov Ilijašić	bilježnik Zagrebačke županije podžupan Zagrebačke županije	1682. 1683. – 1713.	31 godina
Juraj Plemić	podžupan Varaždinske županije bilježnik Varaždinske županije bilježnik Zagrebačke županije bilježnik Križevačke županije protonotar blagajnik	1687. – 1688. 1687. – 1690. 1688. – 1690. 1688. – 1690. 1690. – 1714. 1692. – 94; 1697. – 99.	27 godina

Osobe su poredane kronološki, prema tome kada su i na kojoj funkciji prvi puta spomenuti u *Zaključcima hrvatskog sabora*.²²⁸ I funkcije koje su obavljali navedene su redom kojim su im dodijeljene. Tablica nam, osim dugogodišnjeg obavljanja nekih funkcija, pokazuje i

²²⁷ Jukić; Kasalo, "Kraljevska prava, kraljevska elita", 126.

²²⁸ Za izradu tablice korišteni su prvenstveno *ZHS 1* i *ZHS 2* te *ZHS 3* kako bi se popunile informacije o karijeri Jurja Plemića.

umreženost saborskog plemstva koje je najčešće paralelno obavljalo dvije ili tri funkcije. Na primjer, Ivan Zakmardi je istovremeno bio protonotar, blagajnik i varaždinski podžupan.²²⁹ Stjepan Jelačić je istovremeno bio protonotar te varaždinski i zagrebački podžupan dok mu 1690. godine nije dodijeljena funkcija podbana, nakon čega ga je na funkciji protonotara naslijedio već iskusni Juraj Plemić.²³⁰ Slučaj Jurja Plemića je zanimljiv jer je od svih navedenih on prošao najdugovječniji karijerni put. Od funkcije varaždinskog podžupana došao je do funkcije protonotara uz koju je paralelno bio i blagajnik što još više povećava njegov politički i društveni utjecaj. Tijekom njegove saborske karijere od 27 godina održano je preko 90 sjednica sabora.²³¹ Taj je broj visok čak i ako nije prisustvovao svakoj sjednici. Za Plemića je također važno što mu je dodjeljena doživotna funkcija protonotara makar nije bio velikaš te je tijekom svoje duge karijere izgradio ogromne ovlasti.²³² Mjesto protonotara je i inače bilo iznimno stabilno te je dolaskom novog bana isti bio dužan protonotaru predati svoj pečat.²³³ Funkciju protonotara ne smijemo shvatiti samo kao funkciju pisara jer je ta funkcija podrazumijevala i pravne ovlasti – saborski zaključci nisu bili ovjereni bez potpisa protonotara što je ujedino jamčilo i vjerodostojnost samog dokumenta.²³⁴ Najuspješnije saborske karijere plemstva pratile su određeni put – najbolji prvi korak bilo je postati plemićki sudac, podsudac ili podžupan, funkcije koje su sadržavale određene izvršne i pravne ovlasti, a s obzirom na mali prostor koji je bio pod izravnom ovlasti Kraljevstva, konkurencija za funkcije bila je iznimno velika.²³⁵ Osam od jedanaest plemića navedenih u Tablici je bilo funkciji podžupana, najčešće varaždinskog. Djelovanje triju županija bilo je regulirano odlukama koje je donosio Sabor, a odluke su provodili veliki župani. S obzirom na to da su veliki župani obično bili odsutni, provođenje velikih odluka palo je na podžupane.²³⁶ Kako županije nisu imale svoju blagajnu, činovnici su bili plaćani iz blagajne Kraljevine, a blagajnika je imenovao sabor, koji bi također zapošljavao i plaćao pomoćnike u županijama.²³⁷ Zagrebačka i Križevačka županija su većinom dijelile upravu, ali za razliku od Ugarske, velikog župana nije imenovao kralj. Umjesto njega, dužnost župana za obje županije obnašao je podban, dok je naslov varaždinskog župana od 1607. godine pripao najstarijem punoljetnom članu obitelji Erdódy.²³⁸ Funkcija

²²⁹ O obiteljskoj umreženosti saborskog plemstva na primjeru braće Zakmardi prije 1650. vidi Herkov, *O rukopisu*, 51-54.

²³⁰ Za ovu promociju Jelačića u podbana i Plemića u protonotara vidi *ZHS 1*, čl. 1 i 2, 520-521.

²³¹ Broj sjednica prema *ZHS 1*, *ZHS 2* i *ZHS 3*.

²³² Herkov, *O rukopisu*, 55.

²³³ Herkov, *O rukopisu*, 140.

²³⁴ Jukić; Kasalo, "Kraljevinska prava, kraljevinska elita", 128

²³⁵ *Isto*.

²³⁶ Beuc, *Povijest institucija*, 208.

²³⁷ Štefanec, *Država ili ne*, 113.

²³⁸ Beuc, *Povijest institucija*, 213.

podbana je u početku bila samo sudbena, međutim, u ranonovovjekovlju se tim osobama počinju povjeravati i razni poslovi od javne važnosti, na primjer u odsutnosti bana podban je obavljao sve njegove dužnosti.²³⁹ Na primjer, godine 1658. zbog odsutnosti bana predsjedništvo Sabora je predano podbanu Orehovečkom. On je i 1663. godine sazvaio i predsjedao na dva taborska Sabora.²⁴⁰ Godine 1683. podbanu Baltazaru Vragoviću je naređeno da se brine za sva vojna pitanja, dok je par godina kasnije u odsutnosti bana grofu Mirku Erdödyju povjereno upravljanje Saborom i briga za opće dobro te mu je naloženo da nikako ne narušuje odnos s Vragovićem.²⁴¹ Utjecaj i samostalnost Sabora vidimo i u sljedećem. Sazivanje sudova prve molbe, odnosno kratkih pravdi, tradicionalno je bila nadležnost župana, a s obzirom na to da je podban bio zagrebački i križevački župan, Sabor je prisvojio to pravo te su ti sudovi povećanjem ovlasti podbana u ranonovovjekovlju počeli uvelike funkcionirati kao veliki oktavalni sudovi.²⁴² U Tablici vidimo da je podban Gašpar Orehovečki na toj funkciji proveo 31 godinu, a Baltazar Vragović 15 godina tako da možemo prepostaviti velike ovlasti koje su imali u funkcioniranju Hrvatskog sabora. Osim toga, Sabor je pod nadležnosti velikih župana smatrao samo njihove sudske nadležnosti. Sva ostala pitanja uprave, javnog interesa, financija i vojske rješavao je Sabor u suradnji s banom.²⁴³ Utjecaj Sabora i saborskih službenika može se oslikati i načinom na koji su se donosile lokalne odluke. Naime, svi problemi, upiti ili donošenje županijskih zakona nisu se rješavali u ime županije nego u ime svih staleža i to na sjednicama Sabora kojima je predsjedao bana ili, kao što smo istaknuli da je često bio slučaj, podban. Već smo spomenuli da je zaključke zatim ovjerio protonotar, ali u ovakvim slučajevima nije ih ovjerio banovim već državnim pečatom.²⁴⁴ Dakle, i najmanja su lokalna pitanja bila pod okriljem i upravom Hrvatskog sabora. Dugačke karijere, napredovanje, društveno umrežavanje i ovlasti koje su im donosile određene saborske funkcije prikazuju hrvatsko plemstvo kao poželjan partner i dobar oslonac apsolutizma. Kao što je već spomenuto, ako su Habsburgovci htjeli ostvariti svoje interese u Kraljevstvu morali su surađivati s tim upravljačkim strukturama.²⁴⁵ Rekonstrukcijom ovih dugačkih saborskih karijera koje su imale određene upravne i sudske ovlasti možemo zaključiti da je hrvatska administracija dijelila određene ovlasti s kraljem – suradnja je bila uvjet. Nadalje, iz ovog vidimo da je, kao u ostatku Europe, dio hrvatskog plemstva koje je obnašalo saborske funkcije doživjelo značajnu

²³⁹ Herkov, *O rukopisu*, 121.

²⁴⁰ *ZHS 1*, čl. 2, 230; uvod zaključka 56, 266 te uvod zaključka 57, 267.

²⁴¹ *ZHS 1*, zaključak 99, 439.

²⁴² Herkov, *O rukopisu*, 124.

²⁴³ Beuc, *Povijest institucija*, 212

²⁴⁴ *Isto*.

²⁴⁵ Jukić; Kasalo, "Kraljevinska prava, kraljevinska elita", 135.

transformaciju te si je uspjelo svoriti položaj društvene elite na kraljevinskoj razini. Vladao je imao moć, ali ju je dijelio s plemstvom kroz razne institucije. Određene političke, geografske i društvene specifičnosti Hrvatskog Kraljevstva pogrešno je protumačiti kao oduzimanje vlasti ili prava hrvatskom plemstvu koje je u tom kontekstu često prikazano kao slabije. Širenjem apsolutizma, i na hrvatskim prostorima vidimo povećano političko djelovanje plemstva koje je kroz lokalne institucije uz suradnju s kraljem nadziralo različite aspekte državne uprave.

4.3. Vojna krajina: izraz apsolutizma?

Specifičnost apsolutizma u Hrvatskom Kraljevstvu zrcaljena je i u ravnoteži vladavine između potpune austrijske vlasti nad Vojnom krajinom u odnosu na veliku samostalnost vladavine u civilnoj Hrvatskoj. U Hrvatskom Kraljevstvu, područje triju županija te područje Banske krajine bili su pod jurisdikcijom Hrvatskog sabora, odnosno bana, dok je iz ostalog područja formirana Vojna krajina (njem. *Militärgrenze*) koju najjednostavnije možemo opisati kao integrirani obrambeni sustav koji će se s vremenom protezati cijelom dužinom granice, od Jadranskog mora do Erdelja.²⁴⁶ Od kasnog 16. stoljeća, kada je veći dio Ugarske pao pod Osmanlije, Vojna krajina formirala je pogranični bedem koji je štitio južne prilaze austrijskim nasljednim zemljama i gradu Beču. Održavanje ovih obrambenih sustava je stoga bio prioritet za Habsburgovce.²⁴⁷ S obzirom na pravo kralja da drži svoju stalnu vojsku²⁴⁸ treba istaknuti da je Sabor još u 16. stoljeću priznavao to pravo te ga se pogotovo držao u 17. stoljeću jer je to utjecalo i na obranu hrvatskih prostora.²⁴⁹ Vojne vlasti na krajini dugo su se oslanjale na pridošlice iz osmanskog dijela krajine, plaćenu vojsku, a i na razne plemićke čete. Kasniji procesi regrutacije, obuke i uniformiranja u historiografiji se to obično nazivaju "militarizacija (ili povojačenje) krajiškog društva".²⁵⁰ U 17. stoljeću, bez obzira na manjak standardizacije, Vojna krajina je predstavljala stalnu vojnu prisutnost koja je bila općenito važan pokazatelj snage apsolutističkog vladara. Također, kada je kralj uz granicu uspostavio sustav vrlo sličan srednjovjekovnom lenskom sustavu stvoren je teritorij iz kojeg je mogao crpiti vrlo jeftinu

²⁴⁶ Za šire opise granica vidi Pálffy, *Povijest Mađarske*, 27-38, 46-47, 62-64, 69 te članak istog autora "The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary" u: *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe, The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, ur. Géza Dávid; Pál Fodor (Leiden, Boston, Köln: Brill, 2000), 3-69.

²⁴⁷ Željko Holjevac; Nenad Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva* (Zagreb: Leykam international, 2007.), 12.

²⁴⁸ Za detaljniji kronološki razvoj ratovanja i prava na uporabu sile vidi: van Creveld, *The Rise and Decline of the State*, 155 – 170.

²⁴⁹ Beuc, *Povijest institucija*, 169.

²⁵⁰ Štefanec, *Država ili ne*, 329.

vojni snagu.²⁵¹ Povijest Vojne krajine, odnosno njenih kapetanija, prate određeni stereotipi da su proširenjem kraljevih ovlasti hrvatskom banu oduzete ovlasti nad kapetanijama. To nije potpuna istina, prvenstveno jer on te ovlasti nikada nije imao.²⁵² Stvaranje i organizacija kapetanija bio je dugačak proces koji je financirala Monarhija i one nikada nisu bile pod ovlastima bana nego pod ovlastima stranih zapovjednika koje je birao i financirao kralj.²⁵³ Ban, odnosno Kraljevstvo, moglo je ratovati na cijelom tom prostoru, ali je tu vrhovni vojni autoritet od 16. stoljeća imao nadvojvodu.²⁵⁴ U tom je smislu Vojna krajina bila pod apsolutnom habsburškom upravom. Međutim, i to je bio rezultat dugog procesa. Kraljevstvo nije moglo financirati dostatnu insurekcijsku vojsku obranu od Osmanskog Carstva, a banderijska vojska je zbog sve manjeg broja i snage velikaša postala zanemariva.²⁵⁵ Također, s obzirom na to da je to bila pokretna vojska teško se prilagođavala, a noviji način ratovanja koji je zahtijevao vojsku pomno raspoređenu po utvrdama. Banske trupe se tome nisu mogle prilagoditi, a kako bi potpuno služila svojoj svrsi, Vojnu krajinu je trebalo standardizirati, a uvjeti za to su stvoreni tek kad je krajem 16. stoljeća Monarhija preuzela vrhovne vojne ovlasti.²⁵⁶ Dakle, bolju organizaciju Vojne krajine mogli su obaviti jedino monarhijski službenici, prvenstveno zbog manjka prihoda i ljudi u samom Kraljevstvu. U drugu ruku, Banska krajina je bila i ostala pod izravnom upravom bana i uglavnom ju je financiralo Kraljevstvo. Ban je time zadržao vlastite vojne ovlasti.²⁵⁷ Izdvajanje Banske krajine i razvojačenje pojedinih teritorija u unutrašnjosti Kraljevstva na početku 17. stoljeća zapravo je pomoglo u očuvanju preostalog hrvatskog teritorija jer je u suprotnom postojala velika mogućnost da cijeli teritorij Kraljevstva postane i ostane Vojna krajina.²⁵⁸ Hrvatski prostori Vojne krajine tako postaju zanimljiv pokazatelj stvarnosti apsolutističke vladavine. Uz otvorenu komunikaciju s Bečkim dvorom, Hrvatsko je Kraljevstvo održavalo visoki stupanj samouprave na periferiji Monarhije te se kraljeva volja provodila suradnjom s hrvatskim plemstvom te je na taj način administracija bila oslonac habsburškog apsolutizma, ali i čuvanja prava i povlastica lokalne elite. Bez obzira na potpunu habsburšku upravu i u Vojnoj krajinu se hrvatsko plemstvo je moglo povećati svoj status sudjelovanjem u administraciji krajine ili vojnom službom. Baruni, grofovi i sinovi hrvatskih plemićkih obitelji tražili su ili kratkoročne funkcije ili dugoročne položaje u krajiškoj vojsci

²⁵¹ Holjevac; Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 17.

²⁵² Štefanec, *Država ili ne*, 253.

²⁵³ *Isto*.

²⁵⁴ Štefanec, *Država ili ne*, 254.

²⁵⁵ Štefanec, *Država ili ne*, 254.

²⁵⁶ Holjevac; Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 18.

²⁵⁷ Pálffy, "The Origins and Development of the Border Defence System", 37.

²⁵⁸ Štefanec, *Država ili ne*, 262.

kako bi napredovali i/ili bili dobro plaćeni.²⁵⁹ Plemićke obitelji iz civilne Hrvatske su jako dugo služile na tom području, posebice u Banskoj krajini gdje su najviši činovi i najbolje plaće bili rezervirani za domaće plemstvo dok su časnici iz domaćih krajiških obitelji popunjavali druge položaje.²⁶⁰ Iako su, vojnom su krajinom upravljali monarhijski zapovjednici te ti prostori nisu bili pod jurisdikcijom Hrvatskog sabora, takav se sustav može protumačiti i kao obostrano koristan. Pod monarhijskom upravom, Vojna krajina ima dostatno financijsko pokriće i ljudstvo te paralelno služi za obranu i hrvatskih i habsburških prostora, ali i pokazuje kraljevu rastuću vojnu moć. Međutim, svakako moramo obratiti pažnju i na organizaciju Vojne krajine krajem 17. stoljeća kada je opasnost od velikog rata s Osmanskim Carstvom opadala te kralj više nije imao tolike potrebe za visokom vojnom prisutnosti na granici. Naime, nakon pobjede nad Osmanlijama otvorilo se veliko pitanje budućnosti Vojne krajine i raspodjele oslobođenih prostora. Habsburška vojska i Dvorska komora odmah su zauzele vlast u Slavoniji i Lici, dok je Hrvatski sabor tražio priključenje prostora između Kupe i Une civilnoj Hrvatskoj, odnosno Banskoj krajini te je zato 1696. sastavljen poseban dokument koji se zalaže za pravo koje Kraljevstvo ima na te teritorije.²⁶¹ Čak su i carski povjerenici predložili pripajanje tog područja Kraljevstvu jer je prije osmanske okupacije ono bilo dio Zagrebačke biskupije. Neki autori ističu da je to mišljenje bio razlog zašto je Leopold I. ubrzo (1703.) izdao potvrdu o pripojenju područja između Kupe i Une Hrvatskom Kraljevstvu.²⁶² Nakon što je Kraljevstvo prestalo biti nestabilan pogranični prostor, počela se razvijati i ideja da se područja Varaždinskog i Karlovačkog generalata također vrate pod jurisdikciju Hrvatskog sabora. Kralj je nakon pripojenja Banovine iste godine izdao i potvrdu o ukidanju Varaždinskog generalata, međutim pripojenje tog teritorija je obustavljeno zbog nestabilne političke situacije u Ugarskoj (Rákóczyjeve pobune).²⁶³ Iako ti događaji izlaze iz vremenskog okvira ovog rada čak i bez daljnjeg pregleda vidimo da i na Vojnoj krajini, koja je kroz cijelo ranonovovjekovlje bila pod monarhijskom upravom, možemo uočiti stvarnu ambivalentnost ranonovovjekovne apsolutističke vladavine. Korištenje njene pristupačne i jeftine vojne snage bilo je idealno za potrebe učestalog ratovanja koje je obilježilo 17. stoljeće, a ta opcija bi bila neiskoristiva bez monarhijskog financiranja i uprave. Na kraju stoljeća, prolaskom kriza, zalaganjem Sabora i carskih službenika, kralj je uzeo u obzir povratak prvotnih hrvatskih prostora pod jurisdikciju Kraljevstva. Možemo pretpostaviti, da je opasnost od osmanskog napada bila jednako velika

²⁵⁹ Štefanec, "Plemstvo", 98.

²⁶⁰ Štefanec, "Plemstvo", 97.

²⁶¹ Holjevac; Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 25.

²⁶² Holjevac; Močanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina*, 28.

²⁶³ *Isto*.

kao sredinom stoljeća, kralj bi vjerojatno sve osvojene prostore odmah stavio pod monarhijsku upravu bez savjetovanja s lokalnim institucijama. Sličan smo potez prikazali na primjeru francuskog apsolutizma i dekreta iz 1673. kojim je Luj XIV. parlamentima privremeno zabranio žalbu na proglašavanje novih poreza uoči rata s Nizozemskom.²⁶⁴ Suradnja kralja i Hrvatskog sabora uz paralelnu, potpunu monarhijsku upravu nad Vojnom krajinom, pokazuje nam kako zbog sve kompleksnije institucije države apsolutističku vladavinu ne možemo opisati kao uspješnu ili neuspješnu. Pomnijim razmatranjem, apsolutizam se kristalizira kao spektar različitih prilagodbi na potpuno nova društveno-politička strujanja.

²⁶⁴ Za dekret iz 1673. vidi str. 12 ovog rada.

5. ZAKLJUČAK

Ranonovovjekovna ideja apsolutizma nastala je iz rasprave o idealnom obliku monarhije početkom 17. stoljeća. S obzirom na to da se oslanjala na razne izvore, točnu definiciju apsolutizma je teško izraziti u jedinstvenom obliku te je do modernog doba ona ostala apstraktna i podložna interpretacijama koje su odgovarale trenutnim događajima te intelektualnim i političkim strujanjima. Međutim, kako bi usitinu razumijeli ranonovovjekovnu državu moramo se osloboditi (sada već zastarijele) polarne podjele monarhija na uspješno ili neuspješno uspostavljanje apsolutističke vladavine. Čak i kada se oslobodimo tih stereotipa tradicionalnih historiografija, ranonovovjekovne monarhije pokazuju određena odstupanja od ranijih (ali i kasnijih) načina vladanja. U drugoj polovici 17. stoljeća jasno se vidi ubrzan porast moći europskih vladara koji sve sve više ovise o raznim savjetodavnim skupinama i institucijama. Iako tijekom većeg dijela ranonovovjekovlja pravosudne, političke, zakonodavne i upravne funkcije vlade još nisu bile odvojene, institucija države je postala složenija i manje osobna, najviše jer monarh nije mogao sam nadgledati toliku količinu državnog posla. Ipak, kakve god inicijative poduzeli dužnosnici, njihove su ovlasti i dalje potjecale isključivo od kralja te je u tom smislu vladar bio apsolutan. Međutim, ovlasti u nekim državnim poslovima poput diplomacije, odnosno odnosa sa stranim državama, te proglašenje rata i mira bili su prerogativa kralja i u njima je odluke donosio sam te tu moć nije morao dijeliti ni sa kim. Kako god definirali apsolutnu moć, ona je u svom ranonovovjekovnom obliku imala to specifično značenje – vlast kralja u njegovim prerogativima ne može se negirati. Ne mogu ju negirati ni papa ni car te ju kralj ne dijeli ni s najvećim velikašima. Bilo kakva neposlušnost, protivljenje i pobuna bili su izdaja. Kada govorimo o kraljevim prerogativima kralj je imao podanike koji su ga u tim aspektima morali slušati, dok su kao članovi parlamenta, sabora, kancelarije ili bilo kakve slične institucije branili svoja prava i sudjelovali u sve širim državnim poslovima. Plemstvo je tijekom apsolutističke vladavine ili zadržalo ili redefiniralo svoj položaj u takvim institucijama. Kada su se pojavile nove političke ideje i promjene, plemstvo se u velikoj mjeri prilagodilo. Ratovi i krize, potaknuti najviše širenjem protestantizma, također su promijenili stare stavove i prioritete plemstva. Iako osobni interes nikada nije sasvim izgubio važnost, plemstvo je nakon Tridesetogodišnjeg rata razvilo široku političku svijest i širu viziju svoje uloge kao kolektiva u društvu u kojem su živjeli. Ranonovovjekovni vladari i njihovo plemstvo pronašli su mnoge načine kako bi njihov odnos bio uzajamno koristan. Plemstvo je ostalo politička konstanta svih europskih monarhija te je

zato bilo iznimno važno definirati status plemstva i njihovo mjesto u instituciji ranonovovjekovne države. Iako su kraljevi mogli marginalizirati plemstvo kako se ne bi oslanjali na samo jednog premoćnog plemića, nije još bilo prave, neovisne državne administracije koji ga je mogla osloboditi ovisnosti o poznavateljima pravog stanja u periferiji monarhije. Plemstvo je i dalje dominiralo lokalnom upravom. Usporedbom vladavine Luja XIV. i Leopolda I., odnosno usporedbom političke i društvene situacije u Francuskoj i Habsburškoj Monarhiji vidimo da moderna historiografija često pati od generalizacija, na primjer u definiranju uspjeha ili neuspjeha nekih vladara. Prava je istina da vladari obično nisu bili ni onoliko slabi, ali ni onoliko snažni kako se često pretpostavlja. Reagirali su na trenutno političko ozračje kako su smatrali prikladnim te su poduzimali gotovo identične mjere prvenstveno kako bi legitimirali svoju vlast nakon nekoliko desetljeća ratova i nemira. I u jednom i u drugom slučaju, apsolutizam u praksi značio je centralizaciju moći na vladarevu dvoru, ubrzani razvoj državne administracije te povećanje državne, odnosno kraljeve, vojne moći. To što je Luj XIV. održavao ekstravagantni Versailles od 1680-ih dok su habsburgovci na renovaciju srednjovjekovnog Hofburga pristali tek na početku 18. stoljeća šalje istu poruku – dinastija Habsburg smatrala je uvjerljivijim na taj način prikazati starost svoje loze, a time i njen utjecaj. Taj primjer ilustrira konkretnije primjere istaknute u radu – obje su države, ako ne u isto vrijeme i na isti način, nastojale sve prerogative monarha vratiti pod njegovu vlast, osnažiti njegov utjecaj nad državnim pitanjima i razviti državni aparat koji takav opseg posla može podnijeti po pitanju financiranja i ljudstva. S obzirom na političku kompleksnost Srednje Europe, o hrvatskoj upravi tijekom druge polovice 17. stoljeća nema mnogo literature pa su institucije poput Hrvatskog sabora zanemarene i većinom smatrane politički nevažnima u procesu izgradnje apsolutizma, to jest ranonovovjekovne države. Međutim, pregledom *Zaključaka hrvatskog sabora* i osoba koje su obnašale saborske funkcije te analizom oskudne, ali iznimno vrijedne objavljene literature dolazimo do zaključka da je niže i srednje plemstvo koje je obnašalo saborske funkcije bilo ključni društveno-politički element u definiranju pravnog položaja Hrvatskog Kraljevstva u procesu izgradnje Habsburške Monarhije kao ranonovovjekovne države. Leopold I. je bio kralj, ali u praksi je kraljevanje većinom provodio Hrvatski sabor. Smatram da bi ako još malo "zagrebemo" u ovu fascinantnu temu razumijeli više, ne samo o ranonovovjekovnoj državi, već i o državi u kojoj živimo danas. S tim na umu, na kraju bi htjela posuditi riječi Luja XIV. koji je, ležeći na samrtnoj postelji, svojim najvišim dvorskim službenicima rekao "Ja odlazim, ali država ostaje zauvijek."²⁶⁵

²⁶⁵ Collins, *The state in early modern France*, 175. (franc. *Je m'en vais, mais l'Etat demeurera toujours*).

BIBLIOGRAFIJA

Objavljeni izvori

Buturac, Josip (et al.), ur. *Zaključci hrvatskog sabora, svezak 1 1631-1693*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1958.

Buturac, Josip (et al.), ur. *Zaključci hrvatskog sabora, svezak 2 1693-1713*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1958.

Buturac, Josip (et al.), ur. *Zaključci hrvatskog sabora, svezak 3 1714-1735*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 1985.

Literatura

Adams, Christine. "Bourgeoisie" u: *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the early modern world*, vol. 1, 296-301. New York City: Charles Scribner's Sons, 2004.

Asch, Ronald G. "Aristocracy and Gentry". U: *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the early modern world*, vol. 1, 96-102. New York City: Charles Scribner's Sons, 2004.

Beuc, Ivan. *Povijest institucija državne vlasti Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, 1985.

Blažević, Zrinka. *Vitezovićeve Hrvatska između stvarnosti i utopije*. Zagreb: Barbat, 2002.

Bregovac Pisk, Marina; Botica, Dubravka. "Posjedi obitelji Zrinski. Ostaci aristokratskih rezidencija ranog novog vijeka.". U: *Ar set Virtus. Hrvatska – Mađarska. 800 godina zajedničke kulturne baštine*, uredili Marina Agarić, Dragan Damjanović, Iva Sudec Andreis, Petra Vugrinec, 134-147. Zagreb: Galerija Klovićevi dvori; Mađarski nacionalni muzej, 2020.

Budak, Neven. *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2007.

Collins, James B. "Absolutism". U: *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the early modern world*, vol. 1, 1-6. New York City: Charles Scribner's Sons, 2004.

- Collins, James. *The State in Early Modern France*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
- Dewald, Jonathan. "Introduction". U: *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the early modern world*, vol. 1, xxiv-xxxvii. New York City: Charles Scribner's Sons, 2004.
- Dočkal, Kamilo. *Hrvatski kolegij u Beču 1624-1784*. Zagreb; Beč: Hrvatski povijesni institut u Beču, 1996.
- Duindam, Jeroen. *Myths of Power: Norbert Elias and the early modern European court*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 1994.
- Henshall, Nicholas. *The Myth of Absolutism*. London: Longman, 1992.
- Herkov, Zlatko. *O rukopisu >>Notatae de preaeicipuis officiis Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae<<*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1984.
- Holjevac, Željko; Moačanin, Nenad. *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2007.
- Horbec, Ivana. "Habsburška Monarhija". U: *U potrazi za mirom i blagostanjem, Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, ur. Lovorka Čoralčić, 407-438. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
- Ingrao, Charles. *The Habsburg Monarchy 1618 – 1815*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Jukić, Ivana. "U sjeni Hrvatske pragmatičke sankcije", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 26: 143 – 163. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2007. Pristup ostvaren 31. 5. 2024., <https://hrcak.srce.hr/33614>.
- Jukić, Ivana; Kasalo, Josip. "Kraljevinska prava, kraljevinska elita: primjer protonotara Jurja Plemića (1690. – 1713.)", *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, vol. 34: 125 – 146. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2016. Pristup ostvaren 31. 5. 2024., <https://hrcak.srce.hr/179594>.
- Jukić, Ivana; Katušić, Maja. "Svakodnevlje". U: *U potrazi za mirom i blagostanjem, Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, uredila Lovorka Čoralčić, 233-254. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.

- Pálffy, Géza. *Povijest Mađarske, Ugarska na granici dvaju imperija (1526.-1711.)*. Zagreb: Meridijani, 2010.
- Pálffy, Géza. "The Origins and Development of the Border Defence System against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth Century)" U: *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe, The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*, uredili Géza Dávid; Pál Fodor, 3-69. Leiden; Boston; Koln: Brill, 2000.
- Rowland, Daniel. "Autocracy". U: *Europe 1450 to 1789: Encyclopedia of the early modern world*, vol. 1, 182-183. New York City: Charles Scribner's Sons, 2004.
- Štefanec, Nataša. *Država ili ne, Ustroj Vojne krajine 1578. godine i hrvatsko-slavonski staleži u regionalnoj obrani i politici*. Zagreb: Srednja Europa, 2011.
- Štefanec, Nataša. "Plemstvo". U: *U potrazi za mirom i blagostanjem, Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, uredila Lovorka Čoralić, 91-110. Zagreb: Matica hrvatska, 2013.
- van Creveld, Martin. *The Rise and Decline of the State*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Wilson, Peter. *Absolutism in Central Europe*. London: Routledge, 2003.
- Wilson, Peter. *Heart of Europe: A History of the Holy Roman Empire*. Cambridge: Harvard University Press, 2016.
- Zmora, Hillay. *Monarchy, Aristocracy and the State in Europe 1300-1800*. London: Routledge, 2001.

PRILOZI

Tablica 1. Plemstvo Hrvatskog sabora 1650. - 1700. s karijerom dužom od deset godina..... 34